

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2019. december
XXVI. évfolyam 4. szám

Úgy szól a fáma, hogy az Angyal 1885-ben tűnt fel a Templom tér és Mády Lajos utca sarkán. Az „Isteni gondviselés”-t váltotta, aki több mint tíz év után adta át örhélyét. Az Angyalt talán a hely szelleme röpítette épp ide, ahonnan elégedett derűvel követhette a templomba igyekvő híveket. Szeme előtt kanyarodott a villamos, előtte vonultak el a községi előljárók, a piaci kofák, a kisiskolások is és talán abban is volt szerepe, hogy néhány évvel később a városi főorvos is a szomszédságába költözött. Hosszú szolgálata során mindegyikükkel személyes kapcsolatba került.

A Templom téri Angyal névkártyája ott virított a ház falán, hiszen nemcsak a város őre volt, hanem a patika keresztapja is. Az Angyal Gyógyszertárt a testi nyavalyák enyhítésének birodalmaként tartották számon, de árultak itt bajuszpedrőt és kopaszodás elleni hajszeszt is. Alapításának 30. évében a patika előbb az István útra, majd a Bercsényi utca sarkára költözött. A patikáriusokkal az Angyal is mindig tovább vándorolt. Még évtizedekig óvta a környék lakóinak egészségét. Az 1970-es évek derekán tűnt el Újpestről, amikor a gyógyszertár a „városrehabilitáció” áldozata lett. A fáma szerint azóta sem látta senki. □ *Rojkó Annamária*

Polgárcentrum születik

„Az Ujpesti Közművelődési Kör hő vágyakozása immár a megvalósulás felé közeleg, a mennyiben Ujpest kellő közepén az Árpád-úton új ott-hont épít magának. E célból megvette a kör a Neumann Sámuel-féle ingatlant és ott fogja diszes palotáját még ez év folyamán felépíteni.” (Társadalmi Lapok, 1897. január 10.)

„Az ujpesti közművelődési kör, az általa megvett Árpád-út 58. [ma: 66.] számú ház telkén egy, a kör céljainak megfelelő emeletes házat építeni óhajtván, az építés terv és költségvetés kidolgozásra nyílt pályázati versenyt hirdet. [...] Az építkezés költségei lehetőleg 60.000 forintnyi összeget meg ne haladják. [...] A pályázatok egy szakértő bizottság által megbíráltatván, a kör céljaira legalkalmasabbnak s kivihetőség tekintetében legcélszerűbbnek mutatkozó, abszolút becsrel is bíró tervezet 800 korona pályadíjjal fog díjaztatni [...]” (Társadalmi Lapok, 1897. február 10.)

„[...] a kör részére emelendő épület tervére kiírt versenypályázat eredményeként 7 pályamunka küldetett be. A terveket Lauffer József mérnök, Bachmann Károly építész és Zmeskall Lázár építésmérnök fogják megbírálni s ezen vélemény alapján lesz a versenydíj a legjobb tervnek odaitélve.” (Társadalmi Lapok, 1897. május 20.)

„Hosszabb vita után az építkezési tervek közül a »Közművelődés« című jeligés tervrajznak lett odaitélve a 400 frt-os díj, melynek tervezője Gábory József fővárosi jó hírű építész.” (Társadalmi Lapok, 1897. július 1.)

„Elnöklő Dr. Führer előadja, hogy a pályanyertes terv készítőjének Gábory Jánosnak [sic!] a 400 frtnyi pályadíjat kiadták, továbbá a telek megváltása iránt küldöttség járt Gróf Károlynál s végül az amortizationális kölcsön megkötése tárgyában egy nagyobb budapesti pénzintézettel lépett érintkezésbe a bizottság.” (Társadalmi Lapok, 1897. július 20.)

„[...] dr. Führer S. elnök a házépítő bizottság nevében jelenti, hogy az előmunkálatok a körhelyiség építésére befejeztek. A bizottság a kör telkén a József-utcai homlok-

zatot akarja egy kényelmesen berendezendő földszintes házzal kiépíteni. A költségelőirányzat 19.000 frtra rúg. A bizottság a kivitel módzatai tekintetében már Kőrösi Lajos építészszel előzetes megállapodásra jutott.” (Közérdek, 1898. április 7.)

„Az ujpesti közművelődési kör házának a felépítése a megvalósulás küszöbére lépett, amennyiben a budapesti »Belvárosi takarékpénztár« 25 000 frt – ötven évi 5.46. százalékos törlesztési kölcsönt szavazott meg e célra az »Ujpesti közművelődési körnek«. Az építkezés f. é. május hó 15-én veszi kezdetét [...]. Az építkezés ellenőrzésével Kovács Frigyes budapesti jó hirnek örvendő építkezési mérnök bizatott meg.” (Társadalmi Lapok, 1898. május 8.)

„A berendezés is kész, oly fényesen és elegánsan kiállítva, hogy a kör helyisége ma Ujpesten nemcsak az első helyen áll, hanem annak érdekes nevezetességét képezi. Ezt a szép és minden tekintetben kényelmes helyiséget most szombaton, azaz e hó 17-én este 7 órakor fogják ünnepélyesen felavatni, mely ünnepélynek sorrendje a következő: 1. elnöki megnyitó, 2. titkári jelentés, 3. diszvacsora, 4. táncz.” (Közérdek, 1898. december 15.)

„Rendkívül fényes és elegáns tükrökkel s hatalmas csillárral ellátott hangverseny és tánczterem, nagyon kényelmes a kitűnő tekeasztallal büszkélkedő biliárd-terem, elég tágas az étkező s igen czélszerűek az olvasó, a kártya, a hivatalos helyiségek, finom izlésről tanuskodnak a butorok, egyszóval a palota külső díszét jóval tulszárnyalja a belső dísz [...]” (Társadalmi Lapok, 1898. december 18.)

„Az épület maga a barokk legvirágzóbb idejéből származó stílust mutatja. A helyiség maga architektonikus vonalai daczára nélkülözi a tulterhelt czirádákat, melyek az ujjabb idők sok barokk építményein láthatók. Belül a díszterem a fehérségtől és aranytól ragyog. A terem konstrukciójánál fogva ujitást képez. A főcsilláron kívül a körhelyiség világítására valamennyi mellvéden és falon lámpák vannak.” (Ujpesti Közlöny, 1898. december 25.)

(Összeállította: Krizsán Sándor)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tisztelt elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
KRIZSÁN SÁNDOR
LŐRINCZ RÓBERT
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
FORGÁCS ANDRÁS *okl. gépészmérnök*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár,*
gimnázium-igazgató
IVÁNYI JÁNOS *okleveles építőmérnök*
KELECSÉNYI KRISTÓF *művészeti-*
történész
DR. KÖRÖS ANDRÁS *ny. kúriai bíró*
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
LŐRINCZ RÓBERT *könyvtáros,*
könyvtárigazgató
ÖRKÉNY ISTVÁN *író*
ROJKÓ ANNAMÁRIA *újságíró,*
szerkesztő
SZÉKELY MÁRTON *építész*
SZMODITS LÁSZLÓ *vegyészmérnök*
SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténeti-*
gyűjtemény-vezető

Kiadja: Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2019. december
XXVI. évfolyam 4. szám

Az egykori Angyal Patika épülete (részlet) (Forrás: Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény)

1	ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Ha eljönnek az angyalok</i>
2	<i>Polgárcentrum születik</i> Összeállította KRIZSÁN SÁNDOR
Tanulmány	
4	SZMODITS LÁSZLÓ <i>Gyógyszerészek és gyógyszertárak</i> <i>Újpesten 1859-től 1950-ig</i>
7	KELECSÉNYI KRISTÓF – SZÉKELY MÁRTON <i>Egy palota</i> <i>az iparváros főterén Az újpesti Héderváry-ház története</i>
Közlemények	
10	FORGÁCS ANDRÁS <i>Újpest a magyar elektronikai ipar</i> <i>bölcsője, 2. rész: Just sem!</i>
12	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Polgármesterek országos</i> <i>értekezlete Újpesten</i>
14	LŐRINCZ RÓBERT <i>UTE az angol hadihajók csapata ellen</i> <i>Futballmérkőzés a Népszigeten 1919-ben</i>
16	ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Újabb epizódok Aschner Lipót</i> <i>életéből, Utazás „a korlátlan lehetőségek hazájába”</i>
18	IVÁNYI JÁNOS <i>85 éve avatták fel a Nap utcai templomot</i>
20	DR. KÖRÖS ANDRÁS <i>Szemelvények dr. Fraknóy Gyula</i> <i>ügyvédi hagyatékából 1947–1957, 3. rész</i>
23	KRIZSÁN SÁNDOR <i>Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a</i> <i>Görgey Artúr utcáig, 18. rész</i>
25	ÖRKÉNY ISTVÁN <i>A jó halálról</i>
Híres újpestiek	
26	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Vass József</i>
Interjú	
29	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>„Újpesten tartozónak érzem magam”</i>
32	Helytörténeti hírek

Gyógyszerészek és gyógyszertárak Újpesten 1859-től 1950-ig

A 18. század elejéig a gyógyszer-tárak megnyitásának engedélyezése királyi jog volt, amelyet később az uralkodó a bécsi udvari kamarára, majd az 1723-ban létrehozott helytartótanácsra ruházott át. Horváth László okleveles gyógyszerész egyetemi doktori értekezésében szakmatörténeti összefoglalást készített (1993), amelyből kiderül, hogy a helytartótanács már megalakulása évében rendszeresítette a gyógyszertárak hatósági ellenőrzését és a patikusok számára 1771-től megkövetelte az egyetemi végzettséget. A tanulmányi idő 1774-ig 3 hónap, majd 1 év, az 1851/52-es tanévtől 2 év volt. A diplomás gyakornokok képzését a gyógyszerészmesterek végezték.

A 18. század közepén, a korabeli gyógyszer-tári statisztika szerint 14 megyében sem gyógyszertár, sem képesített gyógyszerész egyáltalán nem volt. Pest megyében is csupán egyetlen patika várta a betegeket, Kolb Ádám gyógyszertára Vácott.

A városiasodással és a lakosság számának növekedésével a gyógyszertárak száma is fokozatosan emelkedett. Az isteni gondviselésben való hit miatt 1920-ban, a történelmi Magyarország 2029 gyógyszertára közül 1166-nak adtak egyházi vonatkozású elnevezést.

A főváros-közelí Újpest a 19. század végétől a régió legdinamikusabban fejlődő települése volt. 1934-re már 11 gyógyszertár működött a városban.

A második világháborút követően – 1949. január 1-től – az államosítás felé tett első lépést az Állami Kezelésbe Vett Gyógyszertárak Nemzeti Vállalatának (ÁKVGYNV) létrehozása jelentette.

Szent István gyógyszertár

A Helytartótanács 25287/1859. számú rendelete alapján Újpest első patikáját Szerényi Vince nyitotta meg 1859. augusztus 22-én, az Árpád út 46. szám alatt. A tulajdonos-gyógyszerész 1822-ben született Sárospatakon. A Pesti Tudományegyetemen 1848-ban szerzett gyógyszerészi oklevelet. Honvéd őrmesterként, majd hadnagyként végigharcolta a szabadságharcot. Szakmai tudása elismeréseként, a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület I. kerületi I. járásának al-elnökének választotta, emellett hosszabb időn keresztül Újpest községi képviselője is volt. 1887. szeptember 24-én hunyt el. Halála után a fia, Szerényi Kázmér (1853–1903) vezette a gyógyszertárat, aki a Budapesti Tudományegyetemen 1881-ben szerzett gyógyszerészi oklevelet. A patikát tőle 1901-

Három háznyira az egykori Szent István patikától napjainkban az Ave Maria gyógyszertár működik (Árpád út 52.)

Újpest második gyógyszertára „Az Isteni Gondviseléshez” (később Angyal) 1874-ben nyílt meg a Templom téren

ben dr. Szabó Béla vette át. Az 1874-ben, Eperjesen született szakember a Budapesti Tudományegyetemen 1896-ban szerzett gyógyszerészi oklevelet. Kimagasló színvonalú tevékenysége nyomán a Vidéki Gyógyszerészek Országos Egyesülete, majd a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület is elnökségi tagjává választotta, emellett a városi képviselő-testületben is tevékenykedett. 1929. március 29-én bekövetkezett halála után özvegye vált a gyógyszertár hasznélvező tulajdonosává. A patikát egyik rokonának Mühlhrad Konstantinnak, majd 1930-tól Mühlhrad Jenőnek adta bérbe. 1945 után a gyógyszertár hatósági kezelőjévé dr. Grófcsikné Szabó Margitot nevezték ki.

„Az Isteni Gondviseléshez”, majd Angyal gyógyszertár

Szerényi Vince – a már működő patikája mellett – a belügyminiszter 2649/1874. számú rendelete alapján fiókgyógyszertárat nyitott a „Templom téren, fekvéssel délre”, a Mátyás Lajos utca sarkán. A község második gyógyszerertárának kezelője Csepcsányi Béla Árpád volt. Csepcsányi Pesten született 1849-ben. A Pesti Tudományegyetemen 1872. október 29-én szerzett gyógyszerészi oklevelet. 12 éven át bérliként szolgált a betegeket.

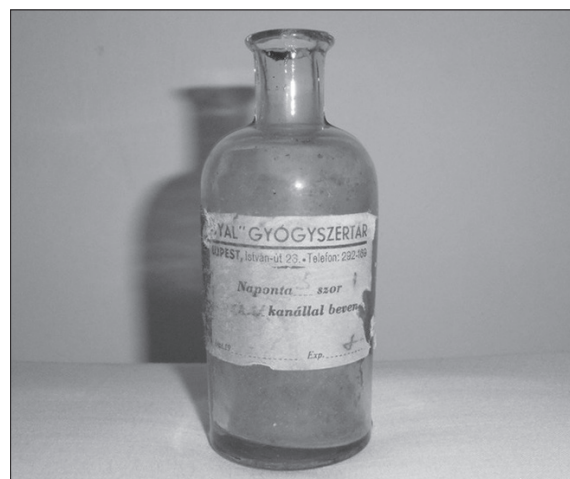
1881-től a gyógyszertár kezelője Szerényi Kázmér lett, aki 1885-ben önálló gyógyszerertári jogosítványért folyamodott. A növekvő lakosságszámú (23 000 fő) nagyközség a belügyminiszter 4258. számú engedélyével újabb patikát kapott, és ezzel egy időben a gyógyszertár nevét Angyalra változtatta. A következő évben Csepcsányi Béla Árpád megkapta az önállósult patika tulajdonjogát. Az akkor már jól ismert patikus, gyógyszerertári munkája mellett az újpesti törvényhatóság és a helyi iskolaszék munkájában is részt vett. Hosszú betegség után, 1904. február 5-én hunyt el.

A gyógyszertár, amely idő közben az István út 23. szám alá költözött, a következő három évben Csermák Károly, 1907 és 1910 között Münster Sándor tulajdonában működött. A patikát ezután az Óbecsén született dr. Mezei Elek vásárolta meg, aki azt több mint harminc évig, 1942-ig vezette tovább. Dr. Mezei Elek (1871–1945) Óbecsén

született. A Budapesti Tudományegyetemen 1893-ban szerzett gyógyszerészi oklevelet. 1909-ben telepedett le Újpesten. Az Angyal Patikát ő költöztette át az 1920-as években épült Bercsényi utca 2. szám alatti eklektikus épületbe, ahol maga is lakott. Dr. Mezei Elek a város megbecsült polgára volt, az izraelita hitközség elöljárója, Pest vármegye törvényhatósági bizottságának és 1922-től a Magyar Gyógyszerész Egyesület igazgatótanácsának tagja. A zsidótörvények miatt 1942-től meg kellett válnia a patikától, amely Szirmai Györgyné, dr. Szentgáli Irén tulajdonába került, majd 1945 után ugyancsak ő lett az államosított gyógyszertár hatósági kezelője. (Dr. Mezei Eleket családjával együtt 1944. július elején Dachau-ba deportálták, ahol a holokauszt áldozata lett.) A gyógyszertár az épület lebontásáig – a városközpont-rekonstrukció második üteméig – az 1970-es évekig működött a Bercsényi és Király utca sarkán.

Magyar Korona gyógyszertár

Újpest harmadik gyógyszerertárának megnyitását 1894-ben, a nagyközség lélekszámának emelkedése tette lehetővé. Horváth Károly az Árpád út 69. számú házban rendezte be patikáját, amelynek dr. Elek Pál 1901-től bérelője, majd 1908-tól 1940-ig tulajdonosa volt. Halála után özvegye üzlettársával, Bokor Lászlóval vezette a gyógyszertárat. A második világháborút követően az államosításig dr. Maurer Kornél vezette a gyógyszertárat.

Egy eredeti gyógyszeres üveg az Angyal Gyógyszertárból (István út 23.)

Szent Kereszt, majd Genfi kereszt, illetve Fehér kereszt gyógyszerár

1897-ben Spányi Lajos alapította a település negyedik gyógyszerárát a Vörösmarty utca 25. szám alatt. 1904-ben a tulajdonjogot Lázár Béla vette át. A patika a továbbiakban sűrűn cserélt gazdát és nevet. 1916-tól Studényi Károly, 1918-tól Váncza József volt a tulajdonosa. 1926-tól Häckel M. Károly, majd a második világháborúban bekövetkezett halála után előbb özvegye, majd a leánya, Häckel Emília vezette egészen az államosításig.

Megváltó gyógyszerár

A dinamikusan fejlődő városban 1900-ban engedélyezték egy további patika alapítását. Rácz Ernő gyógyszerész mester az Árpád út 127. szám alatt nyitotta meg üzletét, amelyet 1904-ben már Károly Ármin vett át, majd 1908-ban Gerő Izsó lett a tulajdonosa. 1916-ban Wéberné Bárány Elsa és Gerhauser Sándor vitte tovább a tulajdonjogot, akik a gyógyszerár kezelését Wéber Ernőre bízta. 1926-tól az államosításig Szekeres Ernő volt a Megváltó gyógyszerár tulajdonosa.

Kossuth gyógyszerár

Mártonffy Emil, a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület járási igazgató-helyettese 1906-ban, a Vasút (később Horthy M., Dózsa Gy., majd Görgey) utca 43. szám alatt nyitotta meg gyógyszerárát. A patikát hat évvel később Martin Tamás, 1814-ben Kajdacs Pál, 1924-ben Illésy Ödön, majd 1940-ben Petneházyne Illésy Klára vette át. 1942-től a korábbi bérlő, Lemberkovits Ernő – feleségével közösen –

Gyógyszeres üvegek, téglék Újpest első patikájából (Árpád út 46.) (A képek forrása: Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény)

egészen az államosításig, 1950-ig maradnak tulajdonosok.

Oroszlán gyógyszerár

1913-ban a miskolci illetőségű Baruch Gyula alapított gyógyszerárát a Nyár utca 33. szám alatt, de mivel szülővárosában maga is patikát vezetett, a kezelői jogot átadta Baumgartner Gusztávnak. A bérlő 1918-ban megvásárolta az üzletet, majd 1936-ban Balló Gusztávnak adta tovább. A második világháború után dr. Bártfai Miklóst nevezték a gyógyszerár hatósági kezelőjévé.

Kígyó gyógyszerár

Tábitz Mihály 1913-ban alapíthatott gyógyszerárát a Nádor utca 2. szám alatt. Három évvel később Németh Ignác vette át az üzletet, majd 1934-től 1944-ig Németh Lászlóé volt a patika. 1944-ben Károly Mihály folytatta a sort, aki 1945 után hatósági kezelő volt az államosításig.

Mátyás Király gyógyszerár

Az újabb gyógyszerárakra kiírt pályázatot 1929-ben Budanovics Tibor nyerte el, aki az államosításig egyedül vezette a Lázár út 14. számban nyitott patikáját. 1939-től az Országos Gyógyszerész Egyesület Budapest-vidéki kerületének elnökhelyettese, 1945-től az Országos Gyógyszerész Egyesület elnöke volt. Tagja volt Újpest képviselőtestületének is.

Szerecsen gyógyszerár

Klein Róbert Jenő 1927-ben alapította a gyógyszerárát a Megyeri út 14. szám alatt, amely 1940-ig a tulajdonában maradt. Ekkor Óvári Elemér pályázattal nyerte el a gyógyszerár tulajdonjogát, aki a patikát az államosításig vezette.

Szent Szív gyógyszerár

Újpest gyógyszerári hálózatának utolsóként megnyílt egységében, a Rózsa utca 19.-ben, 1933-tól 1950-ig maga a tulajdonos, Gerhauser Sándor szolgálta ki a vásárlókat.

A főváros környéki települések közül Újpesten működött a legtöbb patika, így 1934 és 1950 között 11 gyógyszerárban 25 gyógyszerész dolgozott a betegek ellátásában. □

Egy palota az iparváros főterén Az újpesti Héderváry-ház története

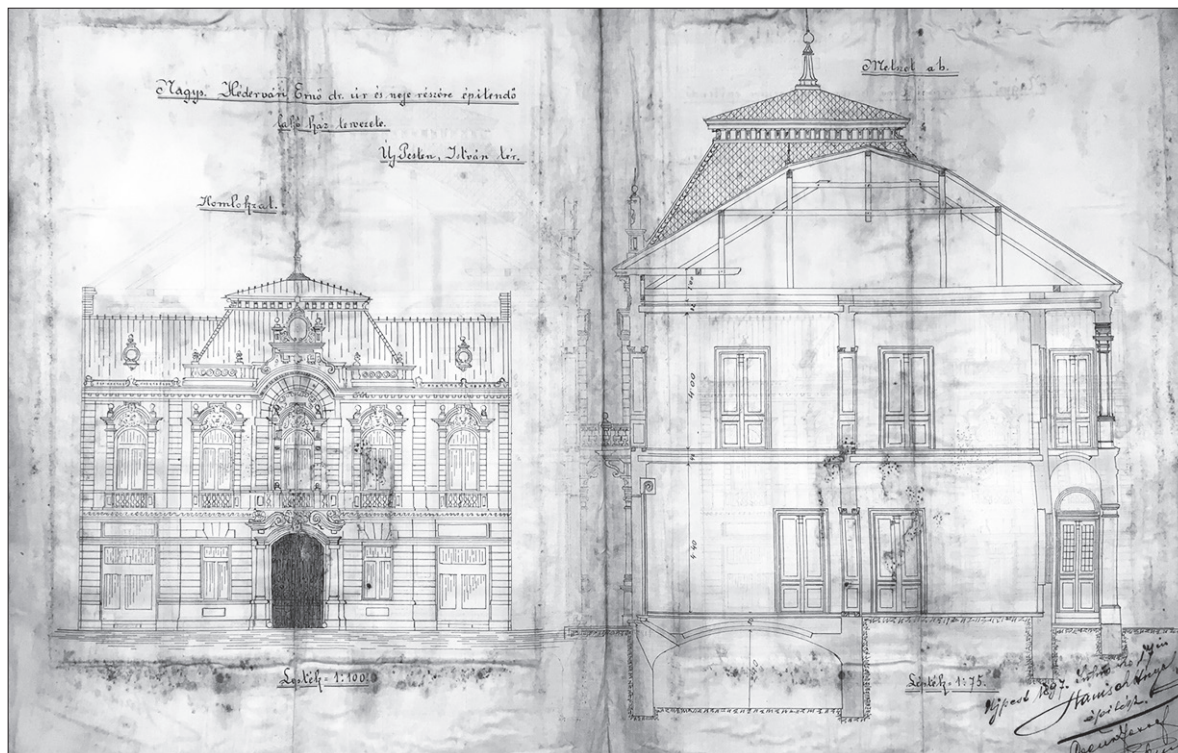

A 19. század derekán gyorsan gyarapodó Újpest lakossága már egy nagyobb méretű plébániatemplomot igényelt. 1868-ban gróf Károlyi István az építendő új gyülekezeti hely számára adományozott építési telket, mely terület a mai Szent István tér volt. Ez ugyan nem kapcsolódott közvetlenül a korábbi településmaghoz – az Árpád és Váci utak találkozásához, azonban ahhoz viszonylag közel helyezkedett el. A térség a templomépítés támogatására létesített bazárépület révén nem csak a hitélet, de a helyi kereskedelmi élet egyik központjává is vált. Az Egek Királynéjáról nevezett plébániatemplom építése 1875-ben indult el, azonban a munkálatok idővel évekre leálltak. A templomot ezért csak 1881 novemberében szentelték fel. Újpest piacát a lóvasút végállomásától két

évvel később helyezték át szintén erre a területre, az ekkor már Templom térként emlegetett városi térre.

A helybéli városi orvos, dr. Hédervári Soma fia, Ernő (1864–1948) és neje, a helyi közéletben szintén aktívan részt vevő, későbbi pénztárnok Lindt János lánya, Lindt Irma 1892. szeptember 20-án írták alá Újpest e gyorsan fejlődő területén – az idő közben István térre átnevezett (ma Szent István tér) helyén álló – telek megvásárlásáról szóló adásvételi szerződést. A telken valószínűleg egy, az 1870–1890-as között épült és több alkalommal átépített földszintes épület állt, amely zárt sorú beépítésben, U-alakban helyezkedett el, hosszabb nyugati és rövidebb keleti udvari oldalszárnyakkal.

Az 1864-ben született Hédervári Ernő édesapjához hasonlóan maga is orvosként

„Nagys. Hédervári Ernő dr. úr és neje részére építendő lakó ház tervezete. Új Pesten, István tér” Tervezte: Hanisch Hugó

szerzett képesítést az 1880-as évek végén. Tevékeny volt Újpesten a képviselőtestület tagjaként, katonai főorvosként, majd utóbb apja nyomdokaiban városi főorvosként és vármegyei törvényhatósági bizottsági tagként. Feleségét, Lindt Irmát az 1890-es évek elején vehette el, talán ehhez köthető az 1892-es telekvásárlás is.

A telek új épülettel való beépítése azonban nem történt meg rögtön. Az új, egyemeletes, historizáló neobarokk stílusú városi palota tervei 1897 júliusára készültek el és azokat egy kassai származású építész, Hanisch Hugó írta alá július 17-én. Az engedély iránti kérvényt az újpesti kivitelező Schreiber Gyula július 27-én nyújtotta be a település előjáróságán és arra augusztus 4-én kapták meg a hivatalos jóváhagyást. Az építkezést hamarosan el is kezdhették, mivel a telket 1897. szeptember 2-án 16.000 forintos záloggal terheltek meg, mely feltételezhetően az építési költségeknek egy részét fedezte. Az épületet leghamarabb 1898 tavaszán, vagy nyarán vehették birtokba.

A megvalósult ház gyaníthatóan részben a korábbi épület pincéjének és néhány földszinti falának felhasználásával épülhetett, a többi részen csak az alaptestek készültek újonnan – bár az engedélyezési terven nincs erre utaló nyom, az alapincézett részek alakja és viszonya az alapincézetlen részekhez, erre enged következtetni. A földszinti homlokzat két oldalán az utcafronton egy-egy üzlethelyiséget alakítottak ki, melyekhez közvetlenül

kapcsolódtak a mögöttük elhelyezkedő lakások is, ezek ugyanúgy megközelíthetők voltak a földszinti udvari homlokzat előtt húzódo folyosóról. A szimmetriatengelyben megnyitott, boltozott, stukkókkal ékesített kapualj is ezen keresztül csatlakozott a keleti, udvari oldalszárny elején elhelyezkedő lépcsőházhoz, melyben egy stukkókkal szintén gazdagon díszített tágas lépcsőház szolgálta az emelet, továbbá egy alatta elhelyezkedő, kétkarú lépcső a pince megközelítését. Az udvari oldalszárny földszintjére a terv szerint egy további kétszobás, cselédszobás lakás került, a szárny végén pedig melléklépcső kapott helyet. Az emeleten két lakóegységet alakítottak ki. Az egyik teljes egészében elfoglalta az épület utcai szárnyát, valamint a rövid nyugati oldali szárnyat. Közvetlenül a lépcsőházból volt megközelíthető egy rendelőszoba, melyből két utcai, egy-egy ablakos szoba nyílt. A zárt folyosóra nézett két ablakkal az étterem, míg a folyosó végéről nyílt a konyha, valamint egy cselédszoba, melyek lényegében már a rövid nyugati oldalszárnyban kaptak helyet. A fennmaradó részen további három szoba, köztük az erkélykapcsolatos, kétablakos balkon szoba, valamint egy fürdőszoba és egy kamra kapott helyet az utcai szárnyban. A hosszabbik oldalszárnyban az alatta találhatóval megegyező kétszobás, cselédszobás lakás kapott helyet. A fennálló alaprajzzal mutatkozó nagyfokú azonosságból arra következtethetünk, hogy döntően valóban így épült meg az épület, amely ez esetben egyszerre egy polgári lakócélokat szolgáló lakóépület, vagyis magánpalota, másrészt pedig bérház volt.

Az újpesti főtéren álló épületen végrehajtott változtatásokról, azok okáról, időpontjáról csak közvetett forrásokkal, jellemzően fotókkal rendelkezünk. Ezek alapján úgy tűnik, hogy valamikor 1900 után, de még a 20. század első felében történt meg a nyugati telekhatár menti oldalszárny földszintes bővítése. Szintén a 20. század első felében, legkésőbb annak közepén történhetett meg a kapualjtól balra eső üzlet melletti, eredetileg egyszerű, egyenes záródású ablak átalakítása, mely egyrészt a nyílás oldalirányú kiszélesítését, másrészt a nyílás parapet-mezőjének elbontását, továbbá egy új áthidalónak az eredetihez képest süllyesztett, lejjebb történő kialakítását

Az egykori Héderváry-ház napjainkban a Szent István tér 22. szám alatt

jelentette. A cél minden bizonnyal a kereskedelmi tevékenységet kiszolgáló tér jobb megvilágításának, és nagyobb méretű kirakatának a kialakítása lehetett.

Az épület második világháborús sérülései nem lehettek súlyosak, hiszen Újpest e területén nem voltak jelentős harci cselekmények és egy 1947-ben készült fotón már semmiféle kárra utaló nyom nem látszik. Az eredeti manzárdkupolás tetőidomot vélhetően az anyagihiány, valamint a korszak megváltozott, erőteljesen historizmus-kritikus építészeti hozzáállása miatt távolíthatták el – minden bizonnyal az 1960-ban zajlott felújítás során. Ekkor történhetett meg a tetőidommal összefüggésben álló attika részleges visszabontása, díszjeinek eltávolítása és egyszerű, íves kiképzéssel való átalakítása is.

Az épület utolsó jelentős felújítására tehát az 1960-as évek legelején került sor. Az ekkor már állami tulajdonban levő ingatlan földszintes udvari szárnyához további egy lakásnyi toldalékot építettek hozzá, – legkésőbb ekkor – megosztották az emeleti nagyméretű lakást, és talán ekkor alakították át a földszint jobb oldalán elhelyezkedő üzlethelyiséget is lakássá. Egyúttal homlokzat felújításra – mind ezidáig az utolsóra – is sor került. Az elmúlt évtizedekben az épület állapota – a lakások használói által végrehajtott korszerűsítésektől eltekintve – lassan, de fokozatosan romlott. Az 1980-as évek folyamán cserélhették ki a vélhetően előregedett, de valószínűleg javítható, eredeti bejáratú kapu szárnyait egy rendkívül egyszerű szerkezetre. A homlokzatot érintő további változás volt az igen rossz állapotba került attika bádогоzásának cseréje a 2000 utáni években.

A ház jelenleg a IV. kerület védett épülete. Mint ilyen híven tükrözi a századforduló polgárosodó társadalmának életvitelét és gondolkodását, gazdag homlokzati architektúrájával a magyar historizáló neobarokk kisléptékű, de minőségi alkotása és Újpest főterének egyik legjelentősebb történeti épülete. A korszak építészetének magas színvonalán áll a kapualj boltozatos térlefedésével és finom stukkóival, illetve még fővárosi szinten is párját ritkítja tágas lépcsőháza kovácsoltvas korlátjával és elegáns stukkómennyezetével – mely utóbbi már-már a józsefvárosi palotane-

gyed lépcsőházainak eleganciáját idézi. Az épület tervezőjének, Hanisch Hugó munkásságáról sajnos semmit sem tudunk, így egyedül a Héderváry-ház bizonyítja e kis mester jó ízlését és formálóképességét. A hazai késő historizmusban részben hasonló motívumokat, ablakkeretezéseket fedezhetünk fel az Astoriánál álló Grünbaum–Weiner (V. kerület, Károly krt. 2.) házon, amit a Ferenciek téri Klotild-palotákat és Zeneakadémiát is tervező Korb Flóris és Giergl Kálmán építészpáros alkotott. Illetve hasonlóságot lehet felfedezni a győri városházával, melyet Hübner Jenő tervezett, aki a városligeti Vajdahunyad vár és a Nemzeti Bank épületeit is megálmodó Alpár Ignác tanítványa volt. Arról, hogy Hanisch esetlegesen kapcsolatban állhatott-e a fenti tervezőkkel, nem tudunk, erre esetleg további kutatás adhat választ.

A Szent István tér 22-es szám alatti volt Héderváry-ház – vagy talán túlzás nélkül: palota – kétséget kizáróan érdemes a védelemre és a gondos kezek által végzett megújításra – lehetőleg a hiányzó homlokzati díszjeinek pótlásával. Újpest építészeti örökségének kiemelkedő darabja, minthogy a magyar 19. századi építészet vitán felül jelentős, helyi alkotása. □

Források:

Budapest Főváros Levéltára – XV.37.d Budapesti telekkönyvi betétek; hrsz.: 70008;

Budapest Főváros Levéltára – V.672.c Újpest nagyközség iratai – Általános Közigazgatási iratok 18341/1897; Újpesti Közlöny, 1896 (3), 1897 (4), 1898 (5.) évfolyamok.

A kapualj ma is őrzi eredeti díszzeit

Újpest a magyar elektronikaipar bölcsője

2. rész Just sem!

A Tungsram életében meghatározó esemény volt, amikor hosszú szakmai küzdelem után sikerült megelőznie versenytársait a volfrámszálas izzó gyártási technológiájával.

A testek sugárzásának elméletéből ismert volt, hogy az izzólámpák jobb fényhasznosítása az izzószáll hőmérsékletének emelésével érhető el. Azonban az izzószáll intenzívebb fogyása miatt, a magasabb hőmérséklet rövidebb élettartammal jár együtt. A további kutatások a határfok növelésére irányultak.

A bécsi műszaki főiskolán asszisztensként dolgozó két magyar fiatalembernek, a német származású dr. Just Sándornak és a horvát Hanaman Ferencnek, akik bécsi Schneider és Társa cégnek izzólámpa kutatásokat folytattak, sikerült elsőként kidolgozniuk a volfrámszálas izzólámpa gyártási technológiáját. Kísérleteik során különböző anyagokat vizsgáltak. Végül a volfrámot és a molibdént tartották a legmegfelelőbb anyagoknak. Az őket foglalkoztató Schneider és Társa cég azonban nem méltányolta eredményeiket, ezért megváltak a cégtől. A két feltalálóra bécsi főiskolai tanáruk, Engländer Richárd professzor – aki szakértőként az újpesti gyár építésénél is közreműködött – hívta fel az Egyesült Villamossági Rt. vezetőinek a figyelmét. A magyar gyárvezetés azonnal megkezdte a tárgyalásokat a kutatókkal.

Just és Hanaman találmányának szabadalmi leírása 1904. december 13-án jelent meg, és az Egyesült Villamossági Rt. már aznap szerződést kötött a két feltalálóval. A gyár megvásárolta a volfrámlámpa gyártásának és értékesítésének a jogát a Monarchia, valamint Oroszország, Olaszország, Belgium, Spanyolország, Portugália, Románia, Németország, Svédország és Norvégia területére.

A Just féle volfrámlámpa 2100 °C-on 8,0 lumen fényt adott és 7-800 óra volt az élet-

tartama. Fontos újdonságot jelentett, hogy a volfrám minden egyéb magas olvadáspontú fémnél kisebb párolgású volt, így az üvegbura jóval később feketedett el, mint a korábbi változatok esetében. A gyárban Aschner Lipót aligazgató irányításával önálló üzletágot hoztak létre a volfrámszálas lámpa tömeggyártásra.

1906. november 19-én az Egyesült Izzó 15%-os érdekeltséggel, Just, Hanaman, valamint a bécsi tőkések bevonásával megalapította a Nemzetközi Wolfrámlámpa Rt.-t, amely 13 országban szabadalmaztatta a találmányt.

Ugyanebben az időben, a General Electric laboratóriumában, William D. Coolidge, porkohászati és húzási műveletekkel 0,01 mm átmérőjű volfrámszálat állított elő. Az Egyesült Izzó 1912-ben megvásárolta a szabadalmat, és az így készült izzókat már Tungsram védjeggyel hozták forgalomba.

1912 és 1914 között az Izzó megszerezte a Nemzetközi Wolfrámlámpa Rt. csaknem teljes tulajdonjogát. Just és Hanaman azonban anyagi okokból kilépett az Egyesült Izzóból, amin Aschner Lipót nagyon megsértődött, és dr. Just Sándornak, aki Újpesten az Ó utca 2. szám alatti lámpagyárat igazgatta, sosem bocsátott meg.

1921 februárjában, a Dr. Just-féle Izzólámpa és Villamossági Gyár Rt.-ben Just Sándor igazgatósági tagot vezérigazgatóvá nevezték ki, de a feltaláló nem élvezhette sokáig a vezetői munkakört. Aschner Lipót a bosszúnak egy bonyolult módját választotta. A nemzetközi kartell harcot folytatott a kartellhez nem tartozó gyártók ellen. Két évig tartó levelezés és személyes tárgyalások után, Aschner a kezdetben elzárkózó General Electric londoni vállalatának (Overseas B.T.H. London) vezetőit meggyőzve rávette arra, hogy vegyék meg a Just cég többségi részvényeit oly módon, hogy az abból adódó irányítási jogokat tetszőleges harmadik félnek átadhassák. A harmadik fél pedig nem volt más, mint az Egyesült Izzó.

Justot minden posztjáról leváltották és ugyan továbbra is kapott járandóságot az Egyesült Izzótól és a GE-től, de a további lámpagyártási kísérleteit megakadályozták. Az Aschner által mozgatott gyárvezetés rögtön tárgyalásba kezdett az izzólámpa-kartellel a Dr. Just-féle Izzólámpa és Villamossági Gyár Rt. tagságáról annak érdekében, hogy bővíthessen a magyar kvóta. A konkurens gyár termelését leállította, mert nem tudta finanszírozni tovább a gyártást. Ezzel több, mint 600 dolgozó munkája szűnt meg.

1924 szeptemberében Beck Sándor, a Just Izzólámpa gyár igazgatója a Független Újságnak adott interjúban még arról beszélt, hogy a Trianon utáni Magyarországon a Just termelésének fele is elég lenne a magyar piacra, ezért a gyár teljes termelését igyekszik exportálni. Néhány héttel később azonban a gyár bezárt. A sebtében összehívott közgyűlésről közölt tudósítások felháborodott és a csődtől rettegő kisérszvényesek szitkozódásáról szóltak, akik a termelés folytatását vagy a felszámolást követelték annak reményében, hogy az ingatlan és a modern gyártóberendezések még értéket képviselnek. A lapok a kormányt okolták, amiért a Just export deviza-bevételeinek 50%-át illetékként elvonták, és így a gyár nem tudott tartalékot képezni. Azt is felrótták a kormányzatnak, hogy hagyta, hogy az Egyesült Izzó tönkretegye a konkurens gyárat, és elvárták, hogy kötelezzék az Egyesült Izzót a gyár működtetésére. Wittmann Rezső vezérigazgató, aki a beruházásokat is vezető főmérnök volt, próbálta elmagyarázni, hogy az Egyesült Izzó a kartell megbízottjaként jár el, de nem operatív irányító és nem szól bele a vezetők döntésébe, csupán arról van szó, hogy a kartell nem ad több pénzt a gyár működtetésére. Elmondta, hogy a felhalmozott 7 milliárd korona tartozásnak nincs fedezete, az igazi gond azonban az volt, hogy havi 500 000 koronára becsülték a termelés veszteségét, amelyet már senki sem finanszírozott.

A Magyar Pénzügy című lap korabeli száma szerint az amerikai vállalatok csökkentik izzólámpáik árát, hogy az európai gyárakat kiszorítsák a piacról. Fenyő Miksa, a Gyár-iparosok Országos Szövetségének igazgatója azt mondta, hogy a Just gyár bezárása miatt nem emelkednek a lámpaárak. E megállapítás-

sal ellentétben a gyár leállítása utáni napokban 14 000 koronáról 23000 koronára mentek fel az izzólámpa árai.

A teljes felszámolásra azonban csak a háború után került sor, mert az Egyesült Izzónak nem állt érdekében a gyors elszámolás. A gyártási kapacitásra ugyanis nem volt szüksége, csupán a megnövelt értékesítési kontingensre, ami összesen majdnem 1 millió db/év volt. Ez a nagyságrend a Tungsram akkori termelésének még 10%-át sem érte el. A fennmaradt dokumentumok tanúsága szerint végül is a GE-vel és a partnerekkel folytatott több, mint tíz éves üzleti játszmat a Tungsram csak 200 000 pengő pozitív eredménnyel zárta.

A felszámolás 1926-ban indult meg. A Tungsram 640 000 pengőért, 5 évi részletben, 1939 januárjára átvette a GE-től a Just gyár részvényeit. Egy kisbefektető, bizonyos Edömér úr 1936-ban Aschner Lipótnak küldött levelében így írt: „[...] Őriztem a részvényeket 10 évig és most eljuttatom őket Aschner Lipót ömértóságának tegye őket bokros közgazdasági tevékenységének hadiemiéi közé, jókívánsággal együtt. De szüntelenül kérje Istent, hogy azok valamiképpen ne teljesüljenek.” A levélre a Munk és Davidsohn (M&D) bankház, az egyik főreszvényes válaszolt, amire a levélíró így reagált „[...] a részvényeket nem az Egyesült Izzónak küldtem, hanem Aschner Lipótnak remélve, hogy megszálja a lélek és megtéríti azt az árat, amelyen a részvénytöbbséget a Just-nál megszerezte [...] Ördög bújja a bocskorába!” □

Hanaman József (balra) és dr. Just Sándor (jobbra) (Fotó: a szerző gyűjteményéből)

Polgármesterek országos értekezlete Újpesten

1909 őszén a Polgármesterek Országos Egyesülete igazgatói választmánya arról értesítette Újpest R.T. Város vezetését, hogy éves közgyűlését december 9-én Újpesten kívánja tartani. Nagy erkölcsi megbecsülést jelentett, hogy a pár évvel korábban alakult érdekvédelmi szövetség fiatal városunkat méltónak tartja évről-évre gyűlésének megtartására.

A városok szervezete létrehozásának célja „[...] a városok közös érdekeinek kölcsönös támogatása, összhangzatos együttműködése; másrészt pedig a városok modern irányban való egészséges és egységes fejlesztése [...]”, beleértve a települések autonómiájának növelését, pénzügyi támogatásuk emelését, alkalmazottaik helyzetének javítását is. Alakuló ülésükön, 1904-ben Zalaegerszegen fogalmazták meg elképzeléseiket, ám a tervezet kormányzati érdekekbe ütközött, így Andrássy Gyula belügyminiszter csak két évvel később azzal a módosítással engedélyezte megalakulásukat, hogy nem városi szövetségként, hanem a rendezett tanácsú városok polgármestereinek egyesületeként működik majd a szervezet. Az egyesület 1912-ben csatlakozott a Városok

Országos Kongresszusához, amely később Városok Országos Szövetsége néven 1949. évi felszámolásáig működött.

Érthető, ha Újpest számára nagy örömet és még nagyobb felelősséget jelentett a közgyűlés helyszínének megválasztása. Az egynapos rendezvényre megközelítőleg 130–150 vendéget vártak az egész ország területéről. Sajnos a kedvezőtlen időjárás miatt az eseményen csupán kb. 80-an jelentek meg. Az Újpest és Vidéke tudósítója szerint: „[...] közzölt program szerint d.e. 9 óra 15 perckor a nyugati pályaudvartól külön villanyosokon indultak el a polgármesterek és féltíz után érkeztek az újpesti városháza elé”. Kissé megkésve, külön érkezett a két díszvendég: Némethy Károly belügyminiszteri tanácsos és Bárczy István székesfővárosi polgármester.

A Városok Lapja című várospolitikai hetilap hosszan taglalta a kongresszus helyszínének jellemzőit és a vendéglátók által szervezett programok magas színvonalát. A tudósító kiemelte, hogy az ország legfiatalabb városa (településünk 1907-ben nyerte el ezt a rangot) látta vendégül az eseményt, ugyan nem dicsekedhet évszázados múlttal és díszes főúri kastélyokkal, de igazi magyaros vendégszeretettel fogadta a résztvevőket.

A cikk következő részletét olvasva, a programok valóban megnyerőek lehettek: „A közgyűlést megelőzőleg az újpesti városházában ez alkalomra rendezett újpesti festő és szobrászművészek kollekciós kiállítását, a va-

Az értekezletet dr. Szentpáli István, Miskolc polgármestere nyitotta meg (Fotó: moly.hu)

Az Újpesti Napló 1909. december 5-i száma címlapján köszöntötte a rendezvényt

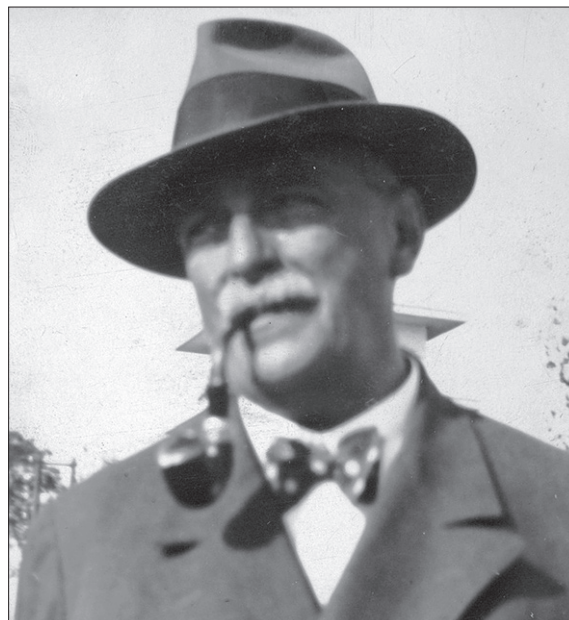
kokat gyámolító országos egyesület ujbpesti fiókjának iparkiallítását, a Phoebus Villamos-sági r.t. által Ujbpesten létesítendő villanyvilágítás terveinek, a belga vízvezetéki társaság vízműterveinek, az Ujbpesten épülő modern minta népiskola terveinek, az államvasúti internátus tervrajzainak és Ujbpest fejlődési térképeinek kiállításait tekintették meg a közgyűlés tagjai. [...] A kiállítást megtekintő közgyűlési tagok csodálatuknak adtak kifejezést az ujbpesti kisiparosok butorszövetkezetének fejlődése fölött, mely kétségtelen bizonyosága egyrészt a hazai ipar életképességének, másrészt a szövetkezetben rejlő erőnek. A szövetkezet az 1900. évben alakult és ma már 300.000 korona vagyona van.” A képzőművészeti tárlat részvevőit is felsorolja az írás: Pállya Celesztin, Pállya Károly, Bachmann Károly, Andrejka József, Pörge Gergely nevét a teljesség igénye nélkül említi.

Az értekezletet dr. Szentpáli István miskolci polgármester nyitotta meg, majd dr. Ugró Gyula házigazdaként köszöntötte a megjelenteket. Beszédében idézett Fazekas Ágoston Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye főjegyzőjének üdvözlő leveléből is: „Öngyilkos politika az, amely nem gondoskodik arról, hogy az államot alkotó községek és városok háztartása rendezett állapotba jusson [...] mert miben láthatunk igazi alkotmánybiztosítékot ha nem a független és erős magyar városok szervezetében.” Az ülés napirendi pontjai az éves beszámoló, illetve a következő évi költségvetés meghatározása mellett a következők voltak: a városok működési költségeinek rendezése, előterjesztés egy korszerű városi törvény megalkotására, valamint a katonai beszállásokra vonatkozó törvények revíziójára. Javaslat a városi alkalmazottak családtagjaira vonatkozó vasúti kedvezmények kialakítására, előterjesztést fogalmaztak meg a városi tisztviselők nyugdíjazásának rendezése érdekében is. Utóbbi felvetéssel kapcsolatban konkrét javaslattal éltek a kormányzat felé, hogy a városok kötelezően hozzanak létre a volt alkalmazottak részére nyugdíjalapot, s az összeg megállapításának összehangolására országos nyugdíjintézet megteremtését szorgalmazták.

Az Ujbpest és Vidéke kongresszust üdvözlő lapszáma közel négyoldalas ismertetést

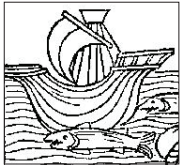
közölt településünk történetéről, fejlődéséről. Hogy városunk mit várt a tanácskozástól? A lap vezércikkében fogalmazta meg egyértelműen: támogatást a további haladásához. „[...] városunk fejlődésével, lakosainak szaporodásával, gyáraink és iparunk növekedésével végtelen sok tennivalót kíván. Utcáink kövezetlenek, vízvezetékünk nincs, lakásaink, főleg munkás-negyedekben teljesen tűrhetetlenek, s a legvégsőbb lakásínséggel küzdünk. Fejlődésünk ifjú életét élve közintézményeink alig vannak. [...] A jövő nagy munkájának alapkövei már előttünk fekszenek, az egyes intézmények tervrajzai és költségvetései készek. S éppen ezért üdvözljük örömmel városunkban a polgármesterek kongresszusát, mert ez csak lelkesedéssel, biztatással, erővel, buzgósággal fogja megtölteni városaink vezetőinek szívét, hogy a szervekből – test, az eszmékből – élet, a törekvésből – tett legyen.”

A tanácskozás egyértelmű sikerrel zárult, a résztvevők az eredményes munkát délután 2 órakor a Horváth Kertben 200 fős bankettel zárták. Egymást követő köszöntő szónoklatok között Gödry Ferenc sepsiszentgyörgyi polgármester Ujbpest fejlődésére emelte poharát. Vendéglátóként dr. Ugró Gyula kifejezte reményét, hogy a vendégek városunkban a sikeres tanácskozás mellett jól is érezték magukat. □

Bárczy István, Budapest polgármestere, a találkozó egyik díszvendége

UTE az angol hadihajók csapata ellen Futballmérkőzés a Népszigeten 1919-ben

Száz esztendővel ezelőtt, 1919. október 9-én egy kis angol őrnaszád kötött ki az újppesti Népsziget partjainál. Az első világháborút követő zűrzavaros és feszült politikai helyzetben, egy ellenséges haderő tagjának számító hajó érkezése nagy feltűnést keltett a helyi lakosság körében. A partra szálló brit legénység – a Budafokon állomásozó két angol ágyúnaszád, az Aphis és a Ladybird személyzetéből verbuválódott társaság – azonban nem harcászati céllal érkezett a főváros északi szomszédságába, hanem alkalmi futballgárdaként az Újppesti Torna Egyesület csapatával készült megmérkőzni annak népszigeti pályáján. Néhány nappal korábban az angolok már összemérték az erejüket egy magyar játékosok alkotta együttesrel a Margitszigeten, s az ott elszenvedett súlyos vereségtől feltüzelve, a visszavágás reményében érkeztek most Újppestre, hogy a sportbüszkeségükön esett foltot tisztára mosás. De hogyan kerültek egyáltalán a brit Királyi Haditengerészet tagjai a magyar fővárosba, és miért is számított rendkívüli eseménynek az angol matrózok itteni sporttevékenysége?

Miután 1918 őszén a világháborút elbukó központi hatalmak sorra fegyverszünetet kötöttek az antant hatalmakkal, a brit Admirális úggy határozott, hogy a földközi-tengeri

állományába tartozó ágyú- és őrnaszádokból álló egységet küld a Dunára. A hajóraj fő feladata – a békefenntartó járőrszolgálaton túl – az lett volna, hogy a Monarchia dunai hadiflottáját a fegyverszünet feltételeivel összhangban leszerelje, és őrizetben tartsa mindaddig, amíg a Párizsban zajló békekonferencián eldöntik a sorsát.

1918 novemberében kilenc kis őrnaszád érkezett a Dunára, a nagyobb haderőt képviselő két ágyúnaszád, a HMS Ladybird (Katicabogár), majd a HMS Aphis (Levéltető) 1919 tavaszán csatlakozott a flottához, és foglalta el a helyét előbb az újvidéki, később a bajai brit bázison. Az időközben hatalomra kerülő Tanácsköztársaság 1919. augusztus elején bekövetkezett bukása után az ország jelentős részét – beleértve Budapestet is – román csapatok foglalták el. A párizsi szövetségeseiket, köztük az újra a magyar fővárosban állomásozó antant missziók tagjait, aggodalommal töltötte el, hogy a románok visszavonulását a kommunizmus visszatérése követheti. Ennek megakadályozására a brit flotta – a Ladybird és az Aphis vezetésével – szeptember végén a főváros közvetlen közelében, Budafokon épített ki állást, hogy egy esetleges visszarendeződés veszélye esetén beavatkozhasson.

Ebben a feszült politikai helyzetben szinte bombaként robbant a hír, hogy a vesztes központi hatalmakkal szemben – elsősorban Anglia által – kezdeményezett sportbojkott ellenére a Budapest határában horgonyzó két angol ágyúnaszád legénysége október 5-én futballmérkőzésre készül a Margitszigeten a MAC, a BAK és az FTC játékosaiól összeállított csapat ellen. A Sporthírlap lelkesedve írta: „Valóság lesz abból, amit néhány hét előtt még fantasztikus álomnak gondoltunk volna. [...] Nem tudjuk elég gyakran ismételni, elég hangosan a világba kiabálni ezt a nagy eseményt. [...] Lám, a Budapesten állomásozó angol monitorok legénységének elég volt,

A HMS Aphis Budapesten 1919-ben

hogy egy pillanatra megfürödjön a főváros futballéletének forgatagában, s máris könnyű dresszbe öltözik, stoplis cipőt húz a lábára s frissen, vidáman, boldog brit derűvel rugdalja a labdát – meg a sípbal-dobbal hirdetett bojkotthatározatot.”

A zsúfolt lelátók előtt lejátszott margitszigeti mérkőzés könnyed, 7:1 arányú magyar győzelmet hozott. A hazai játékosok mellett a brit matrózokat is lelkesen ünnepelte a közönség, amely öt év elteltével láthatott újra magyar–angol érdekeltségű találkozót. Ha nem is igazi angol sportolókat, de mégiscsak a futballtanítóink nemzetének tagjait.

A nagyarányú vereség még inkább felszította a két angol hadihajó legénységében buzgó sportszenvedélyt. Néhány nappal később, elfogadva az UTE – egyébként már egy hónappal azelőtt elküldött – meghívását, egy megerősített csapattal készültek kiköszörölni az önbecsülésükön esett csorbát. Az angolok elszántságát mutatta, hogy az újpesti találkozóra már nevet is választottak maguknak, így a hangzatos „Aphis and Ladybird English Football Team”-re keresztelve érkeztek meg az írásunk elején már említett borongós, október 9-i napon az újpesti kikötőbe.

Az UTE népszigeti pályáján összese-reglett közönség a mérkőzés első félidejében szinte macska-egér harcot láthatott, ám a négy válogatottat is felvonultató lila-fehér csatársor hiába vezette egyre-másra támadásait, sorra könnyelműsködte el az ordító gólhelyzeteket. A mérkőzés képét elnézve szinte hihetetlennek tűnt, hogy gól nélküli eredménnyel fordultak a csapatok. A második félidőben már sokkal koncentráltabb játékot mutattak be az újpestiek, de ekkorra már az ellenfél is összeszedte magát, és erélyes védekezéssel próbálta megtörni a hazaiak lendületét. Az UTE végül 2:1 arányban győzött, s az angol vendégek újabb vereségük ellenére büszkén vallhatták, hogy alkalmi, mondhatni műkedvelőkből álló katonacsapatként is csak nagy küzdelemben és szoros eredménnyel kaptak ki egy élvonalbeli magyar futballegylettől. Sajnos az összeállítások és a góllövők nevei nem maradtak fenn, így csak valószínűsíthetjük, hogy az újpesti csapat – ahogy az idény szinte minden mérkőzésén – a Knoll, Fogl II, Fogl III, Király, Baubach, Milosovits, Paulusz, Kósa, Priboj,

Schaller, Szidon összeállításban lépett pályára.

Az UTE az angolok újpesti kirándulását egy kis társadalmi ünnepségre is felhasználta, s vacsorát adott a sport-, és nem is oly rég még háborús ellenfél tiszteletére. A vacsorán megjelent a város vezetősége részéről Semsey Aladár kormánybiztos, Vrányi Teofil tanácsos, Weigele Sándor osztályvezető, valamint dr. Kálmán Ödön, az UTE korábbi elnöke. A vendégeket Szűcs János, az UTE elnöke üdvözlölte. Angolul megtartott beszédében azon reményének adott hangot, hogy a sport lesz az a „csodaszer”, amely a nemzetek között még fennálló ellenséges érzéseket teljesen kiküszöböli. A lakomán jelenlevők emelkedett hangulatban a késő esti órákig együtt maradtak, s a vacsora végeztével a kis brit őrnaszád szállította vissza a fővárosba az angolokat és az ünnepségen megjelent pestieket.

A brit hadiflotta 1925-ig volt jelen a Duna Fekete-tengertől Bécsig terjedő szakaszán. Az 1920 nyarán Máltára vezényelt Aphis helyét a Glowworm nevű ágyúnaszád foglalta el a Ladybird oldalán. E két hajó 1921 novemberében fontos küldetést teljesített, amikor – a második királypuccs után – IV. Károly és Zita királyné a fedélzetükön hagyta el Magyarországot. 1922-ben a Ladybird Máltán csatlakozott egykori társához, az Aphishoz. Később a kínai Jangce folyón teljesítettek szolgálatot, majd a Földközi-tengeren vettek részt a 2. világháborús hadműveletekben.

Összegzésképp elmondhatjuk, hogy a brit dunai flotta hadihajói, az Aphis és a Ladybird nemcsak a magyar történelem, hanem a hazai, sőt – népszigeti mérkőzésük révén – az újpesti sporttörténet részévé is váltak. □

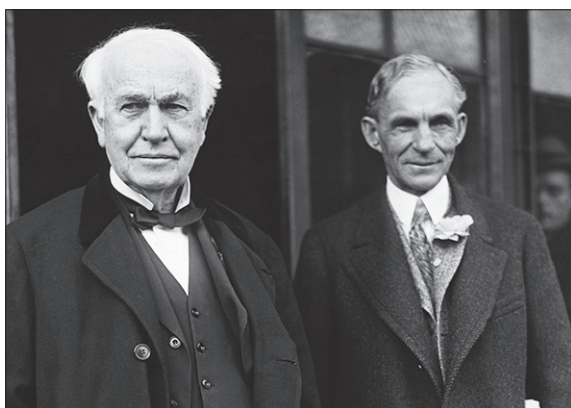
A népszigeti mérkőzés plakátja

Újabb epizódok Aschner Lipót életéből Utazás a „korlátlan lehetőségek hazájába”

Hathetes amerikai útjáról visszatérve, 1929. december 5-én Aschner Lipót a Gyár- iparosok Országos Szövetsége székházának dísztermében a tengerentúli tapasztalatairól tartott előadást. Az est összefoglalóját több szaklap, köztük a Magyar Gyáripar, a Magyar Ipar és a Műszaki Kereskedők Lapja is megjelentette, míg a Honi Ipar, valamint a Víz és világítás saját cikket közölt az Egyesült Izzólámpa és Villamos- sági Rt. vezérigazgatójának élménybeszámolójáról.

Ez utóbbi lap tudósítója Aschner törté- netei közül kiemelte az 1929. október 21-i dearborni bankettéről szóló epizódot, amelyet az izzólámpa születésének 50. évfordulóján, Thomas Alva Edison feltaláló tiszteletére ren- deztek. „Ezen 500 ember vett részt és a hatalmas termeket 15000 gyertya lobogó lángja világította meg. A bankett közepe táján Edison felkelt, átment közeli régi laboratóriumába, szimbolikusan befejezte az első lámpa elkészí- tését és visszatért után gyulladtak ki azután a teremben elhelyezett izzólámpák, alkalmat adván a résztvevőknek arra, hogy párhuzamot vonjanak a régi gyertya és az új izzólámpa- világítás között, mely utóbbi Edison zsenijé- nek nagyságát igazolja.”

Thomas Alva Edison és Henry Ford a dearborni banketten

Az újpesti „topmenedzser” a továbbiak- ban elsősorban azokat az új munkaügyi, jogi és üzleti ismereteit, élményeit osztotta meg hall- gatóságával, amelyeket szakmai látogatása so- rán a General Electric és a Ford telephelyein szerzett. A Magyar Gyáripar tudósítása sze- rint: „A legnagyobb elragadtatás és elismerés hangján szólt minderről, amit Amerikában tapasztalt. Különösen kiemelte az amerikai vállalatok műszaki vezetőinek széleskörű tudá- sát, a nagyszabású és szabatos organizációt s az amerikai statisztika szolgálatának úgy a magán, mint az állami adminisztrációban való gyors- ságát és pontosságát”. A Honi Ipar szerint Aschner úgy fogalmazott: „a statisztika [...] ott az üzleti gyakorlatnak éppen olyan fontos alapja, kelléke, mint maga a műszaki tervezés, vagy a kereskedelmi irányítás, mert hiszen a statisztika közvetlen befolyást gyakorol ezekre a legfontosabb teendőkre”. (Aschner, 1937- ben Békessy Imrének, az Ujság munkatársának egy interjúban maga mesélte el, hogy az Egye- sült Izzóban maga is statisztikai tudásának köszönhetette lámpaértékesítési igazgatóvá tör- ténő kinevezését. A kartell-megállapodás elő- készítésére Berlinbe utazó Vass Ferenc igaz- gatóügyi elnök számára ugyanis egyetlen éj- szaka alatt részletes statisztikai táblázatot készített az európai izzógyárak helyzetéről, és Vass ez alapján a gyár számára előnyös kartell- megállapodást kötött. Lásd ÚHÉ 2011/1. sz. 20-21. o.)

Az Izzó vezére a hazai gyáriparosok előtt tartott esten részletesen ismertette az amerikai munkás- és tisztviselőviszonyokat, valamint a tanoncoktatás rendszerét. A Víz és Világítás munkatársa hangsúlyozta: „A beszám- olóban különös érdekességre tarthat számot két megfigyelés. Az egyik arra vonatkozik, hogy az amerikaiak az Európában jelenleg annyira felkapott »racionalizálás« jelszót ért- hetetlennek és sok tekintetben nevetségesnek tartják. Az amerikaiak ugyanis azt mondják,

hogy a gondos üzemvezetőnek üzemét mindig racionálisan kell vezetnie, tehát törekvésének mindig oda kell irányulnia, hogy ezt az üzemet modernizálja, gazdaságosságát és rentabilitását biztosítsa. Az ő véleményük szerint Európában a racionalizálási láz inkább egy öncél, amely néhány embernek kiterjedt irodalmi működésre ad módot, azonban szó sem lehet arról, hogy ezt az irányzatot, mint valami nagy felfedezést ünnepeljék. A másik megfigyelés a munkaidőre vonatkozik”. Az addigi általános 48 órás munkahéttel szemben, „Amerikában Ford-nak a kezdeményezése alapján, a gyáriparnál mindig jobban előrenyomul a heti 40 órás munkaidő, vagyis 5 nap á 8 óra, míg a szombat és vasárnap teljesen szabad. Ford ezt az új munkaidőbeosztást azzal indokolja – folytatódik a Víz és Világítás tudósítása –, hogyha a munkásnak hetenként egy köznapot is rendelkezésre adnak, úgy több ideje van üzletek látogatására és így ennek következtében több pénzt is fog kiadni. Az így előálló körfolyamat csakis a gazdasági életnek válhatik hasznára, mert az eddiginél gyorsabb keringésre ösztönzi a pénzt. Aschner Lipót vezérigazgató ebben az irányzatban azonban egy Európa ellen irányuló burkolt célzatot is lát, mert azt mondja, hogy ez a mozgalom valószínűleg Európába is át fog harapódzni, ahol azonban a létalapok, a kellő nagy keresetek hiányzanak. Amerika ezzel azt akarja elérni, hogy az európaiak, különösen a németek, egy nappal kevesebbet dolgozzanak és így termelőképességük megcsökkenvén, ne csinálhassanak Amerikának túlnagy konkurrenciát”.

A összefoglaló cikk szerint Aschner előadásában „rámutatott arra, hogy az adózási viszonyok is Amerikában mennyivel kedvezőbbek, úgyhogy a magyar iparvállalatok eladási árai már az adó miatt is legalább 5 százalékkal drágábbak, mint az amerikaiaké s ezért versenyképesebb az amerikai áru. Az amerikai gyárak csak oly termeléssel foglalkoznak, amely reájuk nézve hasznot hajtó”. A Honi Ipar hozzászól, hogy a magyar gyáripáros megemlítette „az amerikai kartell törvényt [is], amelynek eredménye a nemzeti munka hatalmas megszervezése”. Aschner Lipót előadásában az amerikai gazdasági döntések közül negatívumként egyedül a szesztilalom „bizonyos kellemetlen hatását” hozta szóba.

Elárulta az érdeklődőknek, „hogy sok mindent látott a korlátlan lehetőségek e hazájában, de semmi sem lepte meg annyira, mint az, hogy a hatóságok nemhogy ellenséges viszonyban nincsenek a gazdasági élettel, s különösen az iparvállalatokkal, de azok kívánságait a lehető legnagyobb örömmel teljesítik, sőt egyáltalában örülnek, ha ezekről a kívánságokról tudomást szerezhetnek. Egy magyar nagyvállalat vezetőjének méltán tűntek fel ezek az amerikai állapotok. S az aztán természetes, ha az összehasonlítás eredményeképpen Aschner Lipót csak azt az egyet ajánlhatta a magyar közigazgatás tevékeny képviselőinek és tényezőinek a figyelmébe, hogy menjenek el mielőbb ők is amerikai tanulmányútra.

De nemcsak nekik, magának az egyik legmodernebb magyar iparvállalat vezetőjének is érdemes volt megtennie ezt az utat. Mennyi látnivalója volt ott, amit innen messziről csak sejteni lehet” – olvasható a Honi Iparban, hozzátéve, hogy „Aschner Lipót előadását nagy hallgatóság élvezte végig, de ez az előadás ezzel még nem fejezhette be a maga gondolatébresztő hatását. Aschner, aki eddig is az amerikai szellemnek volt idehaza egyik gyakorlati képviselője, igen kitűnő helyre ment újabb ösztönzésért. Kíváncsi, hogy példája, buzdítása azokban a körökben is hasson, ahol arra a legnagyobb szükség van: a köztisztviselők között, de az iparostársadalom tagjai között is”. □

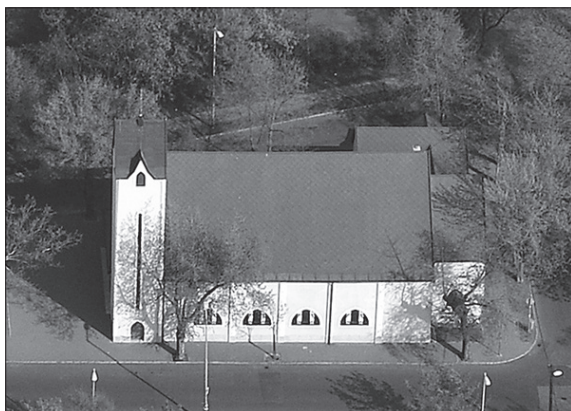
Ünnepi bélyeg az Edison-féle izzólámpa feltalálásának 50. évfordulója alkalmából

85 éve avatták fel a Nap utcai templomot

A címben említett „felavatás” kifejezés nem elírás, hiszen a szentelésnek (consecrálásnak) olyan feltételei vannak, amelyek az 1934. augusztus 26-án felavatott (benediktált) templom még nem felelt meg. Dr. Hanauer István váci megyéspüspök is csak felavatni tudta az elkészült épületet, megadva az engedélyt egyházi tevékenység folytatására. (Újpest 1993-ig még a Szent István-i egyházszervezésnek megfelelően a Váci Egyházmegyéhez tartozott, csak azt követően került az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyéhez.)

Már 1927-ben felmerült a gondolat, hogy templomot építsenek Újpest munkások lakta turjáni városrészében (turján – bozótos, nádas, ingoványos terület), a Katona József és Nap utca környékén, ahol még az I. világháborút követően épített barakk-szükséglakásokban nagyon sok munkáscsalád élt. 1932-ben Újpest 67 286 lakosából több mint 42 000 fő volt római katolikus vallású. A főtemplomon kívül akkoriban három kápolna is szolgálta őket, igaz, ezek alapvetően szerzetesek (a Clarisseumban a szaléziek, a mai Aschner Lipót téren a karmeliták, a Baross utcában az angolkisasszonyok) használatában működtek. A város szegénynegyedében azonban nem volt templom.

A Nap utcai templom és plébánia légifotója (A felvételt a Főépítési iroda bocsátotta rendelkezésünkre)

A tervek készítésére az egyháztanács több helyi építészt is felkért. Többek között Szalkai Jenőt, aki a kertvárosi templom építését (dr. Fábián Gáspár tervei alapján) irányította, Antos Rezsőt, valamint a kivitelező Szilágyi és Schrott céget. Végül Aggházy Tibort választották, aki a terveket díjtalanul készítette el.

Aggházy Tibor építész-mérnök (Budapest, 1880 – Budapest, 1956) 1903-ban szerzett oklevelet a Budapesti Műszaki Egyetemen. Négy évig Cziegler Győző tervezőirodájában dolgozott. 1907-ben a MÁV-hoz szerződött, ahol 1924-től ugyanott már főfelügyelőként dolgozott. Újpesten élt, városi és egyháztanácsai képviselő volt, ebben a minőségében készítette el a Szent József templom terveit. Számos magánházat, vasúti épületet (pl. a Podmaniczky utcai MÁV betegrendelő intézetet) és kastélyokat tervezett. Különböző folyóiratokban művészeti, kritikai cikkeket publikált.

Dr. Csík József apátplébános az 1932. február 15-i egyháztanácsai ülésén tájékoztatta a képviselőtestületet a püspök azon leiratáról, miszerint a megnövekedett létszámú Újpest területén 2-3 szükségkápolna felállítását rendelte el. A Nap utcai építkezés 1933-ban indult, de az ünnepélyes alapkövetételére csak 1934. július 15-én került sor. Az anyagi fedezetet részben a főplébánia 4000 pengős kölcsöne, valamint előbb 4000, majd 10 000 pengőnyi gyűjtés, a püspökség és a kultuskormányzat 2-2000 pengős támogatása biztosította. A hiányzó összeget apróbb adományokból, szakszosan gyűjtötték össze. A templom 36 500 pengő összköltségből – berendezések nélkül – felépült, de önálló egyházközséggé csak 1946. április 12-én vált. Ekkor határozták meg az önálló lelkészség földrajzi határait is.

Az Aggházy-féle tervek szerint a templom 26 méteres teljes hosszban, 13 méteres szélességgel kialakított egyszerű alaprajzú csarnoktér, délkeleti oldalán a sekrestyével (amit 1995-ben közösségi teremmel bővítettek), északnyugati oldalán aszimmetrikusan

elhelyezett 19,50 méter magas harangtoronnyal (campanilével). Hármaskapu nyílik a keskeny előtérbe, innen jutunk a hajóba, amelynek belső térhatása az ún. d’Orme-rendszerű tetőszerkezettel, nyújtott üres íves famennyezet által, monumentális hatást kelt. [Delorme, Philibert – francia építész (1512–1570) az érett francia reneszánsz nagymestere.] A szentélyt a hajótól csúcsíves záródású diadalív választja el, a szentély körablakkal megvilágított, egyenes záródású oromfal.

A templombelső, felavatása idején gyakorlatilag díszetlen volt. Bal oldalon helyezkedett el a szószék, középen az oltár, az akkori liturgikus rend szerint a szentélyt a hajótól az áldoztató rács választotta el. 1935-ben harmóniumot vásároltak, a Szlezák László rákospalotai harangöntő műhelyében készült három harangot 1936. december 16-án szentelték fel és helyezték el a toronyban. A használatához szükséges padokat – az 1100 fő befogadóképességű térben 176 ülőhelyet alakítottak ki –, a gyóntatószéket és az egyéb berendezéseket újpesti asztalosok készítették.

A kivitelezést vállaló Schrott és Szilágyi építési vállalat 60 munkást foglalkoztatott. A Hajnal utca 23.-ban bejegyzett újpesti cég tulajdonosai Schrott József építész, építőmester és Szilágyi Benő építőmester voltak. Cégüket 1924-ben alapították, több emeletes villát és családi házat építettek. A fővállalkozó a lehetőségekhez képest helyi cégeket alkalmazott, de részt kapott a munkából a jó nevű Filkorn és Társa rákospalotai, illetve a váci Fazekas Károly és tsai cég is, előbbi a műkö lábazatok, utóbbi a külső vakolatok elkészítésénél.

A templombelső díszítésére csupán a második világháborút követően került sor. Bal oldalon helyezték el a Károlyi kórház egykori Szent József oltárát, 1954-ben a gyóntatószék mellett kapott helyet egy Murillo festmény-másolat, Streitmann Ernő alkotása. Az üvegablakok Tóth Erzsébet üvegfestő művészetét dicsérik, a nyolc üvegablakban a nyolcféle boldogságot idézve. A templom 2012-ben kapott orgonát.

Az egyházközség történetének érdekes momentuma, hogy dr. Varsányi Lajos administrator (az akkori plébános) 1956. október 27-én kezdte el írni a plébánia történetét. A Historia Domusban a rádióban hallottak alap-

ján részletesen rögzítette a fővárosi, és a szemtanú hitelességével az újpesti eseményeket.

A templom falfestményeit Takács István festőművész festette, köztük az oltár mögötti Utolsó vacsorát és a diadalíven a Biblia Józsefeinek történeteit: az ószövetségi Józsefét, aki felfedi magát testvérei előtt, Szent József, Mária jegyesének életképeit és Szent József az Egyház védőszentjének képét.

Takács István festőművész, grafikus (Mezőkövesd, 1901– Mezőkövesd, 1985) gimnáziumi tanulmányait befejezve az Iparművészeti Főiskola festői szakára iratkozott be, ahol öt évet töltött el. Tősgyökeres matyó parasztcsaládban született, ami meg is magyarázza művészetének egyéni tulajdonságait, színeinek ragyogó pompáját. Nem véletlen, hogy tökéletes folytatója volt a legnagyobb barokk mestereknek. Fő műve az egri bazilika két kupolafestménye és a magyar stáció képei. Jelentős megbízásokat kapott a váci és a szombathelyi székesegyházban is. Az újpesti Szent József-templom diadalívének festésére dr. Sólyom László plébánostól kapott megbízást, amelynek festése közben ötlött fel benne a gondolat, hogy a diadalív mögötti szentély homlokfalára egy Utolsó vacsora kép kellene, ami elkészült, feltételezhetően minimális honoráriumért, mivel az egyházközségnek erre már nemigen jutott pénze.

Feltételezhetően a templom gyors tervezése és felépítése, valamint a választott szerkezeti megoldás az oka, hogy az 1990-es évek végére az épület falai kifelé kezdtek dőlni. Az 1934-ben készült fotók alapján a vonóvasak nélküli íves tetőszerkezet erőjátékából adódó vízszintes terhek és a kedvezőtlen alapozási körülmények – a területtől keletre a századfordulón még a Gyáli tó terült el – károsan befolyásolták a falak stabilitását. Az elváltozások miatt a templomot 2004-ben életveszélyessé nyilvánították és a falakat kívülről megtámasztották, amelynek védelmében a templom bezárása nélkül 2005-ben a falakat és a tetőszerkezetet Juhász Gábor tervei alapján a Faragó Alpin Bt. megerősítette, és elvégezték a teljes külső felújítást is. A helyreállítás irányításának oroszánrészét Horváth Zoltán plébános (azóta az Egek Királynéja Főplébánia esperes-plébánosa, Újpest díszpolgára) végezte. □

DR. KÖRÖS ANDRÁS

Szemelvények dr. Fraknó Gyula ügyvédi hagyatékából 1947–1957, 3. rész

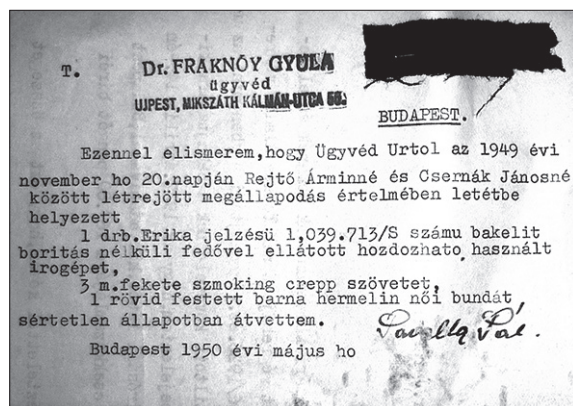

Az ügyvédi munka összetett tevékenység, amely során a szerződéskötés és az ügyfél képviselete az eljárás folyamatában a különböző hatóságoknál épp olyan fontos feladat, mint az ügyfelek elképzeléseinek jogi formába foglalása, érdekeik mozgató rugóinak feltárása, megfelelő tájékoztatásuk írásba foglalt nyilatkozatuk lehetséges következményeiről. Ők felelnek azért is, hogy az okiratban szerepeljen az összes kötelezettség teljesítésének ideje, módja és azok megfelelő biztosítékai. Jogvita esetén az ügyvéd feladata a bíróság előtt az ügyfél jogi képviselete is.

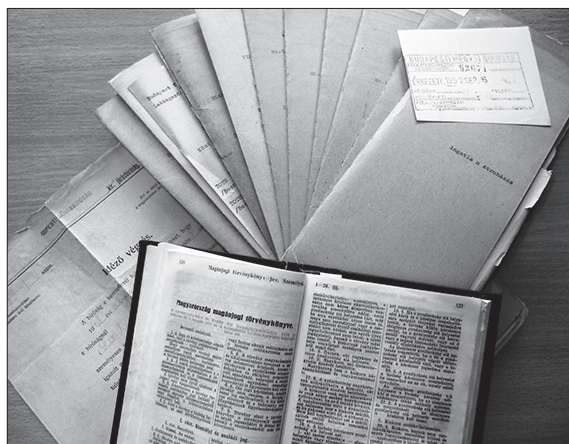
Nagyapám ügyvédi hagyatékában számos olyan akta található, ahol szerződés készítése, perbeli képviselet ellátása, vagy éppen a felek közötti szerződéses viták lehetőleg békés rendezése volt a megbízás tárgya. Az 1949-1957 közötti időszakban keletkezett ügyiratokban olyan szerződések tűnnek fel, amelyek a magánszemélyek között ma is mindennaposnak mondhatók: adásvétel, ajándékozás, vállalkozás, eltartás stb. Az alábbiakban a bőséges anyagból néhány olyan ügyet ismertetek – a lényeg rövid összefoglalása mellett az iratokból vett idézetekkel –, amelyekből a ma is jól ismert, szokásos rendelkezések, jogi szó-

fordulatok mögött felsejlik annak a korszaknak a képe, mindennapi problémái is, amelyben születtek.

1. CS. J. váci lakos 1949. november 20-án megvásárolta R. Á.-tól az újpesti Mártírok útján található, 108 négyszögöl területű kert ingatlant, amelyen fűszerüzlet céljait szolgáló fabódé, disznóól és fából készült fészker állt; az építményeket nem a tulajdonos, hanem – területbér ellenében – mások használták. Az ingatlant tetemes tartozások terhelték: az Újpesti Városi Adóhivatal javára 16.923 forint vagyondézsma, a Magyar Nemzeti Bank javára 5250 forint és járuléka. Az adásvételi szerződésben az eladó kötelezettséget vállalt az említett telekkönyvi terhek törlésére, aminek a határideje 30 nap volt, ennek azonban csak részben tudott eleget tenni, mert az adóhivatal a részletfizetés engedélyezése iránti kérelmét addig nem bírálta el. A felek a szerződést módosították: eszerint az eladó a kötelezettségét „lehetőleg 30 nap alatt” köteles teljesíteni, „ha azonban ennek akadálya lenne, úgy az eladó ez irányú megkeresése alapján – a szükséghez képest – további határidő adható. Ez a határidő meghosszabbítás azonban nem érinti az eladónak azt a kötelezettségét, hogy

Elismervény a letét visszavételéről, a szövetmintával

Ügyvédi akták és az 1950-es években alkalmazott magánjogi törvénykönyv

a maga részéről mindent elkövessen, hogy a telekkönyvi terhek mielőbb töröltessenek”. Ennek biztosítékaként az eladó „dr. Fraknóy Gyula újpesti ügyvédnél letétbe helyezett 1 db Erika jelzésű, bakelit borítás nélküli fedővel ellátott, hordozható, használt írógépet, 3 m fekete szmoking crepp szövetet és 1 db rövid, festett, barna hermelin női bundát. [...] Amint az eladó igazolja azt, hogy a vagyondézmát kifizette, illetve az adott ingatlanról törölte, úgy a fenti kézi zálogtárgyak eladónak kiszolgáltatandók”. Annak bizonyosságaként, hogy milyen minőségű crepp szövet került letétbe helyezésre, az ügyvéd a szerződést módosító okirathoz egy kis fekete szövet-darabot csatolt. A tehermentesítés minden bizonnyal megtörtént, mert 1950 májusában az időközben elhunyt eladó örököse elismervényt írt alá arról, hogy a letétbe helyezett ingóságokat „sértetlen állapotban” átvette. S mivel a vevő már korábban, részletekben megfizette az 5000.- Ft vételárat, tulajdonjoga a telekkönyvbe „bekebeleztetett”.

2. P. G. az Egyesült Izzó üvegfüvő munkása volt, és a háború előtt többször dolgozott Londonban a magyar cég leányvállalatánál. 1946-ban ismét, szabályszerű útlevéllel ment ki munkát végezni Angliába, és azt tervezte, hogy később felesége és fia is követik őt. Erre azonban – feltehetően a politikai változások miatt – már nem került sor, Angliában maradt és 1951-ben angol állampolgárságot kapott. P. G., annak érdekében hogy a feleségével közös tulajdonában lévő Török Ignác utcai házának államosítását elkerülje és a teljes ingatlan a családnak megmaradjon, 1950 május 24-én 1/2 tulajdoni részét a házastársának ajándékozta. (A szerződést a nevében, meghatalmazása alapján nagykorú fia írta alá.) A közérdek védelmében fellépő ügyészség azonban megtámadta a szerződést arra hivatkozással, hogy jogügyletbe a Magyar Nemzeti Bank engedélyére lett volna szükség, mivel P. G. az ajándékozáskor már devizakülföldinek számított, és a házastársak közötti szerződést közjegyzői okiratba kellett volna foglalni. A bíróság a szerződést „érvénytelenítette” és elrendelte a telekkönyvbe P. G. 1/2 tulajdonjogának visszajegyzését.

A régóta különélő házastársak viszont ebbe nem nyugodtak bele. Miután egyetlen

gyermekük 1954-ben, tüdőbajban elhunyt, az egyedül élő P.G.-né beadta a férje ellen a válóperrel azzal az indokkal, hogy „férje 1946 évben elhagyta és azóta az eltartásáról nem gondoskodik”. Ezzel egy időben ismételtén megkötötték az ajándékozási szerződést, amely szerint „P. G. ajándékozó – az ellene a Budapesti Fővárosi Bíróság előtt a házasság felbontása iránt indított perre való tekintettel, feleségének vele szemben támasztott vagyoni jogi igényeinek teljes kiegyenlítéséül, végleges nőtartásdíj fejében, valamint arra is figyelemmel, hogy az ajándékozás tárgyát képező háziingatlan nagy részben megajándékozott vagyonából vették, ezennel elajándékozta örökre és visszavonhatatlanul a [...] háziingatlanok fele illetőségét P. G.-né B. E.-nek, aki az ajándékozást hálás köszönettel ezennel elfogadja”. Az ajándékozáshoz az MNB hozzájárulását kérő levelében az ügyvéd hivatkozott a válóper megindítására, és arra, hogy „a feleség 63 éves, szív- és idegbántalmak miatt nagyrészt munka- és keresőképtelen, nincs más jövedelme, keresete és eltartásra kötelezhető hozzátartozója, jelenleg albérlők tartásából él [...] Méltányosnak tartjuk, hogy az ingatlan hányad végleges tartásdíj fejében történő ajándékozásához a Nemzeti Bank hozzájáruljon”. Az ügyvédi iratokban arra vonatkozóan, hogy végül az engedélyt az ajándékozáshoz a felek megkapták-e, illetve mi lett a bontóper sorsa, nincs adat.

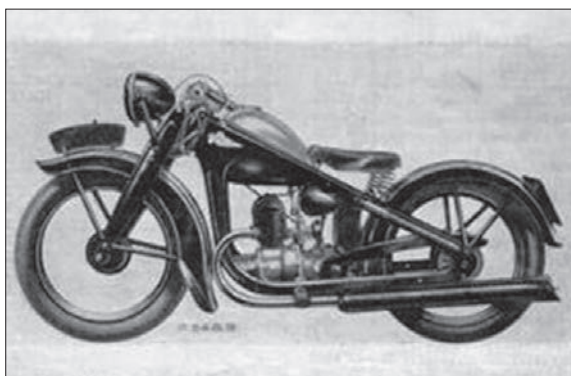
3. K. P. újpesti kőműves 1950 nyarán különféle építési munkákat végzett M. S. autó- és motorszerelő Árpád úti házában: az épület belső részét tatarozta, WC-t és sufnit

Erika táskairógép az 1950-es évekből

épített. Mindennek ellenében a felek 6128 forint vállalkozói díjban állapodtak meg, amelyre az OTP kölcsönt folyósított. A munkákat a megrendelő kifogás nélkül átvette, és azok megtörténtét a kölcsönt nyújtó bank is igazolta. A vállalkozói díjból azonban – részletekben – mindössze 1000 forintot teljesített, a különbözetet ügyvédi felszólítás ellenére sem fizette meg. A tartozását úgy kívánta rendezni, hogy pénzfizetés helyett felajánlotta K. P.-nek egy Méray-Puch gyártmányú motorkerékpárt, ami azonban nem az ő tulajdonaként volt nyilvántartva. A teljesítésnek ebben a szokatlan módjában a felek meg is állapodtak volna, de M. S. – ígérete ellenére – nem tudta elintézni az átíratást, állítólag „nem találta” a régi tulajdonost. Az ügy megoldása évekig húzódott: a motorkerékpár 1955-ben a Kerékpár- és Motorjavító KTSZ-hez került bowden javításra, ahol kiderült: olyan állapotban van, hogy értéke 2000 forintnál nem lehet több, mivel az alkatrészek a hosszú állás folytán elromlottak, illetve részben használhatatlanná váltak. 1956 februárjában K. P. ügyvéd útján bírósághoz fordult 5128 forint és kamata hátralékos tartozás megfizetése végett. A keresetlevélben arra hivatkozott, hogy a motorkerékpárt a csökkent értékben „nem hajlandó átvenni, mivel kizártnak tartja, hogy az átírás eszközölhető”.

Nem tudni, végül mi lett a motorkerékpár sorsa. A felek viszont – az ügyvédi feljegyzés szerint – az 1956 március 12-i bírósági tárgyaláson egyezségeket kötöttek, amely szerint „az alperes kötelezi magát, hogy 1956 június hó végéig a felperesnek 5000.-Ft összeget, végrehajtás terhe mellett megfizet. Mindegyik fél viseli a saját perköltségét”.

A Méray-Puch típusú motorkerékpár az 1940-es évek népszerű járműve volt

4. Az 1950-es évek nehéz életkörülményei között Újpesten is elterjedtek az eltartási szerződések, amelyek egyaránt szolgálták azoknak az idős, kis nyugdíjas, munkaképtelen embereknek a megélhetését, gondozását, akiknek tartásra képes közeli hozzátartozójuk nem volt, valamint az eltartók lakáshoz jutását. Az utóbbihoz azonban – magántulajdonban lévő lakás esetén is – szükség volt a lakásigény bejelentésére és a lakásügyi hatóság hozzájárulására. A Budapest IV. kerületi Tanács VB Lakásügyi Osztályához benyújtott kérvényben K. Gy. és felesége mint a Madách utcában lévő ingatlan tulajdonostársai bejelentették, hogy V. L. és neje dunakeszi lakosokkal „ellátási megállapodást” kötöttek, melynek értelmében – mint írták – utóbbiak „kötelezték magukat, hogy bennünket teljes ellátásban (élelmezés, fűtés, világítás, orvosi kezelés és betegellátás stb.) részesítenek, annak ellenében, hogy mi a fenti házunkat nekik örökül hagyjuk; az ide vonatkozó végrendeletet egyidejűleg megalkottuk. Az ellátási megállapodást azért kötöttük, mivel a MÁV-tól kapott havi 400.-Ft nyugdíjból megélni nem tudunk, és mint korunknál fogva (71 és 65 év) munka- és keresőképtelenek, majdan pedig önmagunkkal is tehetetlenek, leszármazónk nem lévén, így véltük öreg napjainkat biztosítani. Az ellátási szerződésben arra is köteleztük magunkat, hogy az eltartásra kötelezetteknek a házunkban az egyik megüresedő 1 szoba-konyhás lakást biztosítjuk, hogy nevezettek a vállalt ellátási kötelezettségüknek eleget tudjanak tenni. Nevezettek két kis gyermekükkel jelenleg a feleség szüleinél kénytelenek szükségből meghúzódní. [...] Minthogy félni lehet attól, hogy a szoba-konyhás lakást kiutalás folytán esetleg más kapja meg, hivatkozással a 2/1954. VKGM rendelet 2. §-ában foglaltakra is, amely a megüresedő lakás feletti rendelkezési jogot a háztulajdonos javára biztosítja, az itt említett szoba-konyhás lakásra igényünket, illetve V. L. és neje igényét ezennel bejelentjük, és kérjük, hogy ezt a körülményt a lakás kataszteri lapján javunkra előjegyezni szíveskedjék”. A kérelmet az eltartók azzal a kézírásos kiegészítéssel írták alá, hogy lakásuk nincs, mindketten évek óta Budapesten dolgoznak, ezért igényjogosultságuk a lakásra fennáll.

(Folytatjuk...)

Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 18. rész

A Görgey Artúr utca úttestének és villamospályájának rossz állapota továbbra is nehezítette a közúti közlekedést.

A villamosok már csak lépésben mehettek az itt-ott megsüllyedt betonpeneles rendszerű vágányokon, ahol pedig vályús sínszálak feküdtek, ott a sínek melletti beton-téglák emelkedtek ki, megnehezítve a közúti forgalmat. 2008 őszére aszfaltburkolatot kapott az István útnál lévő ötutcsás csomópont, és utunk szélső sávját is leaszfaltozták a Deák utcától a Kiss Ernő utcáig. A korabeli sajtóhírek szerint a teljes út felújítása az M0-as híd építésére kötött négyoldalú – Újpest Önkormányzata, a Fővárosi Önkormányzat, a Gazdasági Minisztérium és a Nemzeti Autópálya Rt. közötti – megállapodás részét képezte. Az egyezség szerint, ha a 2008. szeptember 30-án megnyílt Megyeri híd forgalma a meghatározott aránynál nagyobbá válik, az állam megtéríti a Szilágyi utca kiépítésének fővárosi költségét, és ebből lehet a Görgey Artúr utca felújítását finanszírozni – amennyiben a híd átadását követően egy év múlva kimutatható a forgalomnövekedés.

A beruházás elindításáról 2011 októberének végén döntött a Fővárosi Önkormányzat, november végén pedig a Fővárosi Közgyűlés

határozott az engedélyezési és kiviteli tervek készítéséről, valamint a feladatok ütemezéséről. Az alig egy évvel korábban megalakított Budapesti Közlekedési Központ (BKK) elvégezte a villamos- és útpálya szerkezetének felújításával kapcsolatos vizsgálatokat.

Utunk nyugati végének jelentős átépítését is tervbe vették. Újpest városközpontjának rekonstrukciójához kötődően még az 1970-es évek végén elkészült a Pozsonyi utca és a mai István út kiszélesítése a Munkásotthon utcáig, 1989-re pedig a Lőrinc utcáig bővítették ki szélességét. Innen egy saroknyi rész a Deák utcáig keskeny maradt, a közúti és villamosforgalom e szakaszon jelentősen „beszűkül”. Az István út – Görgey Artúr utca – Bercsényi utca által közrefogott tömbhöz készült szabályozási terv szerint az István út – Görgey kanyart kívánták levágni a villamosközlekedés, valamint az István útról a Görgey és a Kiss Ernő utcák felé tartó közúti forgalom gyorsítása érdekében. Ehhez a Bercsényi utca kiszélesítésére lett volna szükség a földszintes épületsor lebontásával. Az újpesti képviselő-testület által 2012. szeptember 27-én elfogadott tervezet végül nem vált valóra.

Az útatépítés munkálataira a főváros 2013-as költségvetéséből biztosított forrást. Ezt követően 2014 elején a Görgey Artúr és

A 2014-ben lebontott szolgálatbázis a Rózsa utcánál (Fotók: Krizsán Sándor)

A Corvin utcai megszűnt megálló. 2015-ig a villamosokra közvetlenül az úttestről lehetett felszállni

Rózsa utca sarkán a villamosmegálló melletti földszintes szolgáltatóház lebontásáról határoztak, a helyszínt felvonulási területnek, az építési és bontási anyagok átmeneti deponálására szánták. 2014 márciusának első felére az utolsó üzlettulajdonos és bérlő is elhagyta üzletét, két hónappal később pedig lebontották a kedvelt pavilionsort.

2014 februárjának utolsó hetében kezdődött utunk közműcseréje minimális forgalomkorlátozás mellett, a villamosforgalom zavartalan fenntartásával. Az útatépítés forrásának biztosításáról novemberben döntött a Fővárosi Közgyűlés, ezt követően kötött szerződést a BKK és a kivitelező Colas Alterra Zrt. A tényleges munkálatokat három ütemben végezték el, első üteme 2015. február 7-én kezdődött a Rózsa és Szilágyi utcák közötti szakasz átépítésével. Ekkor a 12-es villamos nem járt, a 14-es pedig két napig Újpest-központban, február 9-étől mindennap két-köcsis szerelvényekkel az SZTK előtt kialakított ideiglenes visszafogóhelyen váltott irányt. E végállomáson leszállni a Káposztásmegyer irányú megállóban, felszállni pedig a műszaki szakközépiskola előtti ideiglenes megállóban lehetett. A visszafogóhely utunk SZTK előtti déli villamospályáján két kocsis hosszúságú elkerített sín páron volt, elé váltót építettek be. Újpest-központtól 12-es és 14-es jelzéssel pótlóbuszok indultak a Görgey Artúr utca nyugati felén áthaladva s a Szent Imre, Leiningen Károly és Vécsey utcákon át kikerülve a munkaterületet. Visszafelé a Szilágyi utcán, az Árpád úton és a Rózsa utcán értek a Görgey utcába. Terelve közlekedett a 96-os busz is. Igen kedvelté vált a 14E jelzésű gyorsautóbusz-járat, amely Újpest-központtól az Árpád

úton és a Szilágyi utcán át rövid eljutási idővel fuvarozta káposztásmegyeri utasait az útfelújítás második ütemének kezdetéig.

Az építésvezetőség konténerirodái a 2010-ben bontani kezdett Görgey Artúr utca 97. számú ház helyén lévő, ekkor már üres telken álltak, a kiemelt villamosvágány-betonpaneleket átmenetileg a volt szolgáltatóház helyén deponálták. Az útépítéssel párhuzamosan még az 1930-as évekből megmaradt, 54. és 72. számú házak előtt álló két betonlábas padot is elbontották, és a fák többsége helyett újakat ültettek.

2015. június 13-án elkezdődött a felújítás második üteme, ezen a hétvégén a 14-es villamos Újpest-központig, majd 16-ától a Szent István térig járt, ettől kezdve fél évig nem érintve utunkat. Ugyanabban az időben lezárták a Deák utcai csomópontot annak teljes megújítása miatt. Július 28-án megkezdődött a harmadik ütem, ez az István út és Rózsa utca közötti szakasz teljes átépítését jelentette. December 19-től a még hátramaradó munkákat úgy végezték, hogy már a Görgeyn haladtak végig a pótlóbuszok, csökkentett sebességgel.

Erdekes technikai módszerrel oldották meg az út csapadékvíz elvezetését, az úttest hosszában enyhén emelkedő-csökkenő szakaszai meggátolják a víz felgyülemelését. Átalakult a Rózsa utcai csomópont, ahol a műszaki szakközépiskola melletti térből egy kicsit „lecsipentve”, a Rózsa és Szent Imre utcák törésének ívét igyekeztek még jobban enyhíteni a közúti forgalom számára, egyúttal megszűnt a Szent Imre utca egyenes betorkolása a Görgeybe, helyére az SZTK előtti villamosmegálló peronját építették ki.

(Folytatjuk...)

Hullámvasút vagy villamossín? Felújítás előtt...

Búcsú a kockakő úttesttől

ÖRKÉNY ISTVÁN

A jó halálról

T. Pali bácsi meghalt szervi szívbetegségben. Hetvenegy éves volt; három héttel élte túl hetvenegyedik születésnapját. Hetvenegy éves korában is dolgozott, igaz már nem a gép mellett, „már csupán oktatói minőségben”, ahogy ő mondta. Mindegy. Hetvenegy évesen, rozoga testével fél ötkor kelt ki az ágyából, s ült föl a Lágymányos túlsó sarkán a villamosra, a szőlőpréshez hasonló, rettenetes reggeli villamosra, s utazott végig a városon, befelé s újra kifelé, Újpest külső szögletéig, ahol dolgozott. „Miért kell magának még mindig dolgozni, Pali bácsi?” – „Hát maga nem fog dolgozni? Maga is fog dolgozni. Ilyen emberek vagyunk.”

Ezt a mondatát beleszórtam regényembe, őt magát is, szőrtelen, tojássimára borotvált koponyájával, érdemérmeivel és kitüntetésekkel. Kár, hogy sosem olvastam föl neki azt a pár oldalt, amely róla szól; azt hittem ráérek, azt hittem, túl fog élni engem.

Négy vagy öt éve ismerem. Riportot írtam róla akkor, az első újítása alkalmából, amelyre már nem emlékszem. Azóta afféle távoli családtagnak számítottam Pali bácsiéknál; én számon tartottam őt, ő számon tartott engem. Néha találkoztunk. Azt mondta ilyenkor: „Hallgattuk ám magát a rádióban.” – „Igazán? És hogy tetszett?” – „Megismertük a hangját” – mondta. Arról, hogy írásom tetszett-e, vagy sem, sosem nyilatkozott. Nem is értette a kérdést. Feltehető, hogy azt hitte, az én írói munkám is olyan, mint az övé – s az én kezemből sem kerül ki elrontott, selejtes darab. Ebben tévedett persze.

A lánya jött elmondani, hogy meghalt. Este kivillamosoztam hozzájuk; ágyán feküdt, összekulcsolt kézzel; lábtól egy kisasztalkára téve piciny bársonybölcsőjükben a három kitüntetés. A lány kiment vacsorát melegíteni. Ketten álltunk a halottas ágyánál, a veje meg én. Vejét sosem szerette. Rossz férjnek és rossz lakatosnak tartotta, de azért nem veszekedett, mert az öreg soha senkivel sem veszekedett.

A lakatos a hátam mögött állt, s ő is a halottat nézte, azzal a különös udvariassággal, ahogy a halottakra – idegen jelenlétében – nézni illik. Pali bácsi arca nem változott. Márványfehéren s nyugodtan pihent a párnán, hunyt szemével, a halottak módján, befelé nézett. Talán a túlvilági szivattyúműhely oktatási tervén gondolkodott. Ami néznivaló volt rajta, az a keze.

Nem is bírtam levenni róla a szemem. Pali bácsi keze, úgy látszott, megnőtt. Még nagyobb lett, mint volt, sárgán, mint az őszi lomb, s összekulcsolva feküdt beesett hasán. Hatalmas kéz volt, nagy csontok pihentek benne, a keze fején néhány vöröses szőrszál meredt ki a foltos, májszínű bőrből. Ujjai csomósak, bütykösek, bogasak, mint a gallyak; az ujjak vége szétlapult, s rajta sárga, lapos, széles, durva a köröm. Jobb hüvelykujja körme alatt kicsi, fekete véraláfutás... Elgondoltam, mit míveltek ezek a kezek. Pali bácsi ötvenhárom éve dolgozott üzemben; a világban ezer meg ezer gép forog, száz meg százezer tengely és szeg és henger működik, melynek színét ő reszelte fényesre, rajz s méret után. Elvégezte dolgát. Minden munkadarabot, melyet kézhez kapott, becsületesen megmunkált és továbbadott. A földön nem maradt utána hézag. Munkája – mint a vasúti sín – úgy érzem, többször is körüléri a földgolyót. Nem érzek szánalmat, nem érzek megrendülést, nem incselkednek a szememmel a könnyek. Úgy álllok itt, mint egy bevégzett mű előtt, mint egy mondat előtt, melynek végén ott a pont.

Nem érzek sajnálkozást. Negyven éves vagyok. Csak magamra gondolok – halottak jelenlétében nem bírok másra gondolni, csak magamra. Egy verssor jut az eszembe: „Még húsz év, tíz, talán harminc, esetleg ötven. – De tán csak egy, vagy annyi se...” Negyven éves vagyok. Ohajtanám, hogy így feküdjem, mint egy mondat, melynek végén ott a pont; ohajtanám, hogy álljon meg mellettem is valaki egy kis időre, így, ahogy én itt: szánalom, részvét, megrendülés, ellágyulás nélkül, egy kis irigységgel a szívében. □

Vass József

1928 decemberében Újpest város képviselőtestülete díszpolgári címet adományozott Vass József kalocsai nagyprépostnak, a miniszterelnök helyettesének.

A kitüntetett főpap 1877 áprilisában született Sárváron. Elszegényedett cipésmester volt az apja, aki fiát csak a helyi elemi iskolában taníttathatta. Ahhoz, hogy felsőbb osztályokba járhasson, rokonok segítsége kellett, akik Győrben majd Székesfehérváron iskoláztatták. Végül a fiatalember a papi pályát választotta, ahol tehetsége révén a gyors emelkedés lehetősége is megnyílt számára. Rómában a Collegium Hungaricum növendéke lett, ahonnan filozófiai és teológiai doktorátussal, több nyelv biztos tudásával tért haza. 1911-ben a budapesti Szent Imre Kollégium igazgatójává nevezték ki, amely akkoriban Európa legnagyobb katolikus oktatás intézménye volt. Tanárként és íróként is debütált. 1916-ban két könyve is megjelent: A magyarok vigasztalása és a Háborús levelek címűek. A következő évben a pesti teológiai egyetem tanára lett, de azért arra is futotta erejéből, hogy lefordítsa

Szent Ágoston vallomásait. Ekkor fordult az immáron negyven éves tekintélyes tudós pap figyelme a politika felé. A keresztényszocialista irányzat, amelyet XIII. Leo pápa Rerum novarum iratához szoktak kötni, a társadalmi igazságosságot igyekezett támogatni a katolikus vallás és a modern politika eszközeivel. Vass József, a mozgalom képviselőjeként Trianon után közvetlenül gróf Teleki Pál első kormányának tagja lett. Néhány hónapig a közéleti minisztériumot vezette (ez a háború után nem lehetett hálás feladat), majd kultuszminiszterré nevezték ki (azaz a vallásügy és a közoktatás tartozott ellenőrzése alá). 1920-ban a nemzetgyűlési választások során a vasvári kerület képviselőjeként került a parlamentbe. Politikai meggyőződéséből fakadóan legitimista nézeteket vallott, azaz az uralkodóház iránti hűség vezérelte. Mégis Horthy és Bethlen István miniszterelnök támogatójává vált IV. Károly király második visszatérési kísérlete alkalmával. Vállalta, hogy a kormányzó levelével felkeresi az uralkodót, de ez a találkozó elmaradt. Végül a Habsburg restauráció nem sikerült, Horthy rendszere – a Bethlen kabinet sikeres politikája révén – konszolidálódott. Vass József az új kormányban is szerepet vállalt. 1921-től a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárcát vezette, majd miután bársonyszékét átadta Klebelsberg Kunó grófnak, a népjóléti és munkaügyi minisztérium élére került. Csaknem egy évtizeden át, haláláig maradt a tárca élén. Bethlen gróf kormányában kiváltságos szerepet töltött be, hiszen ő volt a kormányfő helyettese. A miniszterelnököt hivatalos külföldi útjainak idején – ami gyakorta előfordult –, távollétében Vass miniszter helyettesítette. Ez történt Bethlen hosszú nyúló nyaralásai vagy betegségei esetén is. Összességében az év közel egyharmadában Vass József vezette a kormányuléseket. Ő tájékoztatta a kormányzót a folyó ügyekről, és amikor a miniszterelnök visszatért, négy szemközti megbeszéléseken egyeztettek a fontos kérdésekről. Közismert volt

Vass József

Bethlen távolságtartása a sajtó irányába, így Vassra maradt az újságírók tájékoztatásának feladata. Bár ez a tisztség akkortájt nem létezett, de afféle kormányzóvivőként is működött. Jellemzi a médiához való viszonyát, hogy 1925-ben ő avatta fel a Magyar Rádió- és Telefonhírmondó Rt.-t.

Több oka is volt annak, hogy a tekintélyes kormányfő Vass Józsefben találta meg helyettesét. Jó véleménnyel volt róla, utólag így nyilatkozott miniszteréről: „Olyan energikus ember volt, hogy meghallgatta ugyan az ellenvéleményt, de azért önállóan, a saját feje után döntött.” Vass József valóban karakteres politikus lehetett. Keresztényszocialista táborra és kapcsolatrendszere kellett az erős kormánypárt, az Egységes Párt megteremtéséhez. Kompromisszumokra hajló személye sokat segített a szociáldemokrata párttal való megegyezésben. A gazdasági válság idején hasznos tanácsokat adott Bethlennek. Népszerű volt a „reverendás miniszter”, az utca népe egyenesen vasjóska, hiszen – ahogyan egy munkatársa fogalmazott: „Két különböző módon tudott beszélni. Egészen másképp az intelligenciához és egészen másképp az egyszerű néphez”.

Személyes politikai karrierje töretlen volt. 1922-ben a zalaszentgróti, 1926-ban a szombathelyi körzetben szerzett mandátummal került a képviselőházba. Szakpolitikusként legnagyobb sikerét a szociálpolitika terén érte el. A Lex Vass 1. (1927. évi XXI. törvénycikk) növelte a betegségi és baleseti járulék összegét, a Lex Vass 2. (1928. évi XL. törvénycikk) viszont megreformálta, részben megteremtette az öregségi, rokkantsági, özvegyeségi és árvasági ellátást, létrehozta az Országos Társadalombiztosítási Intézetet, népszerű néven az OTI-t. Ezzel jött létre Magyarországon egy olyan szociális védőháló, ami segített a hamarosan bekövetkező gazdasági válságot is túlélni. A szociális intézkedések Újpesten is érzékeltették hatásukat, ezért adományozta a képviselőtestület Vass József miniszternek a díszpolgári címet a következő indoklással: „azokért a kiváló és nagyértékű jótéteményeiért, amelyekkel Újpest város nyomorgó, szegény lakosságának éveken át ismételt segítségre sietett a világháború, forradalom, kommunizmus, ellenséges megszállás következtében re-

ánk szakadt legváltóságosabb időben; akkor, amikor a város szűkös anyagi lehetőségei lehetetlenné tették a tömegek hathatós segítségét”. A szakminiszter támogatásával sikerült az 1923-as árvíz pusztításait helyreállítani. A lakásínség enyhítésére 22 szoba konyhas lakást építtetett.

Sikerei ellenére – vagy talán éppen azok miatt –, akadtak ellenfelei is. A kormány szerette volna, ha elnyeri a veszprémi püspöki címet, de a Szentszék ellenállásán ez megbukott. Hasonló okok miatt nem tölthette be a pécsi egyházmegye vezetőjének tisztségét sem. Rómában alighanem összeférhetetlennek tartották a világi politizálást az egyházi főméltóság viselésével. 1929-ben, a nagy gazdasági világválság kibontakozásakor neve felmerült miniszterelnökként, de ez a magyar egyházfő, Serédi Jusztinián tiltakozására hamar lekerült a napirendről.

Magánélete miatt is érték támadások. A válság idején drága, egyedi gyártású gépkocsin közlekedett, és egy színésznővel is hírbe hozták. Alakját ezekkel a vádakkal jórészt halála után próbálták befeketíteni. A későbbi történetírók viszont agyonhallgatták Vass Józsefet, olvasni, hallani róla nem lehetett.

Korai halála 1930 szeptemberében következett be. Egy reggel holtan találták lakásán. Temetésén hatalmas tömeg gyűlt össze, az Országház kupolacsarnokában ravatalozták fel. Maga a hercegprímás, Serédi temette. Ugyanakkor beszédes tény, hogy Bethlen István miniszterelnök nem szakította meg kora őszi nyaralását, nem volt ott helyettese gyászszertartásán. Vass József miniszter koporsóját végül az egyetemi templomban helyezték el.

Halála után rövidesen korrupciós botrány pattant ki minisztériumában. A parlamentben különösen a szociáldemokrata képviselők, Peyer Károly és Kéthly Anna támadták keményen a kabinetet. Tény, hogy az elhunyt miniszter korábbi titkárát, Dréhr Imrét vád alá helyezték, aki emiatt öngyilkos lett.

Vass József miniszter sikeres, de ellentmondásos életútját már a kortársak sem tudták egyértelműen megítélni. Temetése másnapján a Pesti Naplóban így írt Klebelsberg Kuno, a nagy pályatárs: „Alakjának és élete művének beállítása nélkül nem is lehet majd ennek az átmeneti kornak a történetét megírni”.

A sárvári Szent László templom archív felvételen

Sárvár, ahol Vass József megszületett, ma Vas megye egyik kedvelt turisztikai célpontja. Már a bronzkorban földvár állt itt, de jelentőségét a késő Árpádkorban kapta. A Kőszegieiek birtokolták, majd átmenetileg Zsigmond hűséges emberéhez, Ozorai Pipóhoz került. Innen vándorolt át a Kanizsai család, Kanizsai Orsolya birtokába, aki hozzáment Nádasdy Tamáshoz, az országbírói tisztséget is viselő grófhhoz. Ekkorra tehető a vár, és az azt körülölelő település fénykora. Nádasdy megerősítette a falakat, hatalmas kaputoronnyal, mély árokkal tette igazi végvárrá Sárvárt. 1532-ben – Kőszeghez hasonlóan – a török hiába ostromolta. A várúr sokat áldozott a kultúrára: öt évvel később nyomdát alapított. Itt adták ki Sylvester János bibliafordítását. Híres mesterekkel dolgoztatott, a vár nagytermét a neves festő, Dorfmeister freskói díszítik. Sárvár a Nyugat-Dunántúl afféle szellemi központjává vált. Jellemző, hogy itt hunyt el, ezért itt is nyugszik Tinódi Lantos Sebestyén. A haditechnika fejlődésével a vár stratégiai jelentősége csökkent,

utoljára a kuruc korban volt szerepe. Sárvár még 1920-ban is csak nagyközség volt, alig 1000 lakossal, járási központi funkcióval. Nagy lendületet fejlődése 1961-ben vette kezdetét, mikor is olajat keresve gyógyvízre leltek. Azóta Sárvár újra Magyarország ismert városa, ahol 1945-ig utca viselte Vass József nevét.

A település egyik mai nevezetessége az arborétum, ami a várat egykor körülölelő mocsarak helyén került kialakításra. 1952 óta áll védelem alatt a közel 100 hektáros terület, ahol ritka fajokokat csodálhat meg a látogató. A mocsári tölgyek, égeresek és kőrisek mellett távoli tájak üzenetét hordozzák a magnóliák és a piramistölgyek. Májusban a rododendronok virágzása teszi színpompássá a parkot. Sárvár másik nevezetessége az országos hírű gyógyfürdő. A 2000 méterről feltörő, 83 fokos sótartalmú gyógyvíz elsősorban a mozgásszervi problémákra kínál gyógyírt. Az ide látogatók számát tekintve a város hazánk ötödik legnépszerűbb wellness központja. Hírét talán még mindig az 1980-as években gyártott, televízióban is reklámozott sárvári termál kristály emlékének köszönheti. □

„Újpesthez tartozónak érzem magam”

Gyémánt László festőművész Újpest díszpolgára, Magyarország Érdemes Művésze, első igazi otthonát Káposztásmegyeren találta meg. A Kossuth-díjas mesterrel művészetről és az „újpestiségről” beszélgettünk.

– *Nem tősgyökeres újpesti, kérem, mutassa be a családját!*

– 1935-ben születtem Budapesten, szüleim két évvel később elváltak. Édesapám is festőművész volt, de sajnos személyes emlékeim nem maradtak róla. A háború vége előtt két héttel halt meg, belövést kapott a ház, ahol bujkált, ugyanis nem tett eleget a behívóparancsoknak. Az anyám ismét férjhez ment, és én az anyai nagyszüleimnél leltem otthonra. Kimondottan boldog gyerekkorom volt náluk Zuglóban.

– *A festészet gyermekkori vágya volt?*

– Nagypapám órasmester volt, de amatőrként tájképeket festett. Amikor felfedezte, hogy ügyes kezem van, arról ábrándozott, hogy majd én is órás leszek. Ötéves lehettem, amikor először elvitt a Szépművészeti Múzeumba. Azok a szép képek teljesen elvarázsoltak. Tudatosult bennem, hogy csakis festő lehetek! Elsősorban a szép aranyozott háttérű szentképek vonzottak.

– *Később sem változott ez az elhatározás?*

– Életem során mindig a könnyebb ellenállás felé haladtam, ami nehézséget okozott volna, azt lehetőleg kikerültem. Soha nem volt lelkiismeret furdalásom amiatt, hogy nem tanultam meg az algebrát, mert az absztrakciónál jobban érdekelt a látható valóság. Tudtam, ami számomra érdektelen, az feleslegesen venné el az időmet a rajzolástól.

– *Az általános, majd a középiskolát azért önnnek is el kellett végeznie...*

– Az elemiben nem volt gond, engem mindenki szeretett, mert szelíd, jól nevelt gyerek voltam. Nem állhattam a durvaságot. Vasárnaponként nagymamámmal a fasori evangélikus templomba jártam. Felnőtt koromig

nem tudtam, hogy apám zsidó volt, aki áttért az evangélikus hitre. Az iskolában mindig rajzoltam. Emlékszem, a tanító néninek mindig adtam egy rajzot, már ekkor úgy gondoltam, hogy értékkel ajándékozom meg. A rajzok miatt később is elnézték az egyéb tantárgyakból nyújtott gyenge teljesítményemet. Elemibe a Hermína útra jártam, a felső tagozatot még polgáriban kezdtem Rákosfalván. Mire nyolcadikos lettem, általános iskolává alakították.

– *Az ötvenes évek már a középiskolában teltek.*

– Szerencsémre felvételt nyertem a Képző és Iparművészeti Gimnáziumba, ráadásul a világ legnagyobb szerűbb rajztanárának osztályába, Viski Balás Lászlóhoz. Nagyon erős társaságba kerültem, osztálytársaim közül sokan nagyon sikeresek lettek: többek között Lakner László, Kóka Ferenc, Veress Sándor, Benedek György. Mi csak egymást akartuk legyőzni. Minden évben rendeztek rajzversenyt, s nem az volt a kérdés, hogy melyik osztályból ki a győztes, hanem, hogy Balás osztályából ki fog nyerni. Mesterünk erős, impulzív személyiség volt, de nagyon szeretettük, mindent megtett értünk, ha kellett a szabad idejét, délutánjait is feláldozta kedvünkért.

A középiskolai matematika tanáromtól, Kertész tanár úrtól a pótvizsgán csupán annyi intenciót kaptam, hogy legalább annyira tanuljak meg számolni, hogy ha majd nagy mű-

Gyémánt László fiatalon elbunyit feleségével, Krisztinával

vész leszek és kapok egy megbízást, ki tudjam számítani, hogy mennyi festék kell hozzá.

– Egyértelmű volt, hogy a művészi pálya felé orientálsz. Érettségi után mindjárt a Képzőművészeti Főiskola következett?

– A főiskolai felvételi előtt, akik Balás osztályába jártak, mindannyian Bernáth Aurél növendékei szerettek volna lenni. Ennek egyetlen oka, hogy Balás senki mást nem ócsárolt, ezért úgy gondoltuk, hogy a többi mester nem is számít a szakmában. Elsőre nem sikerült a felvételem, így be kellett vonulnom tényleges katonai szolgálatra a Magyar Néphadserégbe. Végül 1957-ben sikeres felvételi vizsgát tettem, de nem Bernáth osztályába vettek fel, hanem Pap Gyulához. Kedvenc tanítványa voltam egy évig, majd átkértem magam Hincz Gyula osztályába. Hincz a következő tanévben kiválasztott a demonstrátorának. Harmadévben az első botrányképem az „Építkezés” volt. A festményen rengeteg állvány, gépek és emberek, de épület sehol... Diplomamunkám az „Életben maradtak karneválja” szintén hozzájárult „hírnevemhez”. Hincz mester mondta is, hogy ebből baj lesz, tisztán lehet látni a képen, hogy a felvonulók a jól olvasható „ideológiai harc” jelmondatain taposnak.

Hincz csak a harmadik évfolyamig vitt minket, negyedévtől Domanovszky Endre választott az osztályába. Az elegáns mester festészeti stílusától távol éreztem magam. Vettem egy nagy levegőt s bementem hozzá, azzal a kéréssel, hogy engedje meg, hogy a Hincz mesternél maradjak. Azt válaszolta: „Jól van pupák, ha nagyon akarja!” – hozzátéve, hogy akkor egyedül leszek az osztályban, nem tudom majd kihez mérni a munkámat, s ez esetleg vissza fog hatni az eredményeimre. Megijedtem, s borzasztóan hajtottam, nehogy a

Gyémánt László Ardey Edina mellett újra megtalálta a boldogságot

„Doma” jóslata bekövetkezzék. Az lett az eredménye, hogy ötödév végén én kaptam egyedül jelest, a többiek mind visszaosztályozták. Évfolyamtársaim érthetően nem zártak a szívükbe. Az osztályzás úgy ment, hogy az összes tanár végignézte és pontozta minden növendék munkáját.

– A diploma után jöhetett a karrier...

– Az akkori idők fenegyereke lettem, itthoni kiállításaimat többnyire betiltották, de a külföldről jött vendégeket elhozták hozzám. Mindig a vágyaimat követtem, például 1964-ben a Fiatal Művészek Stúdiója római tanulmányútja során. Lakner barátommal leléptünk, és felhívtam Amerigo Totot, mert megakartam ismerni. Sikerült, és haláláig barátok maradtunk. '66-ban Bécsben a Fuchs Galériában állítottam ki, találkozhattam volna másikkal például Dalival is, de nem kaptam útlevelet. 1970-ben a kölni Baukunst Galerieben szerveztem kiállítást „Künstler aus Ungarn” címmel. Ekkor Nyugat-Németországgal még nem volt rendezett diplomáciai kapcsolataink, ezért átmentem Hágába a magyar konzulátusra, hogy tartózkodás-hosszabbítást kérjek, de nem engedélyezték. Végül 1970-ben politikai menedékjogot kértem az Egyesült Királyságban és kint maradtam. Távollétemben börtönbüntetésre és teljes vagyonelkobzásra ítélték. Képeimet a Bizományi Áruház értékesítette. Londonban telepedtem le, nyelvtudás nélkül. Szerencsére akadtak segítőtársak. 1973-ban Bécsbe települtem át, 1979-ben ott találkoztam a Képzőművészeti Főiskola tanáraival, többek között Somogyi József rektorral, aki arra biztatott, hogy miután a „hazatérés megtagadása” miatt rám mért büntetés öt év után elévült, jöjjenek haza a főiskolára tanítani.

– Könnyen be tudott illeszkedni az akkori hazai művészvilágba?

– 1982-ben azzal a feltétellel jöttem haza, hogy töröljék büntetett előéletemet. Noha a felmentést megadták, az állást nem kaptam meg. Ennek ellenére az emigrációban töltött 12 évet életem legtermékenyebb időszakának tartom.

A főiskolán nem lehettem tanár, az 50. születésnapomra azonban kiállításom nyílt a Műcsarnokban, utána a képeket bemutatták Bécsben is.

Mindig zene mellett szeretek dolgozni, a jazz, az improvizáció szabadsága inspirál. Alapítottam egy Festőiskolát Óbudán, ahonnan sok tehetséget indítottam el a pályán. Sok képem született a jazz témakörében. Talán a legjobban sikerült kiállításom 1990-ben az akkori Budapest Galériában nyílt Chicago Blues címmel. Kellemes emlék, sok barátom eljött még Amerikából is. Oda egyébként mindig vágytam. Aztán megkeresett egy Gyémánt nevű rokon, hogy látogassam meg. Ma sem tudom tényleg rokon volt-e, vagy csak a nevünk ugyanaz, de nagyon szimpatikus ember, és hála a családjának, gyakran megfordultam a tengerentúlon.

– *Hogyan került Újpestre?*

– Valójában hézagosan tudom csak felleleveníteni, mert akkoriban nem figyeltem oda minden részletre. A káposztásmegyeri házak tervezői csoportjában dolgozott az egyik növendékem édesapja. Az építész mérnök úr úgy gondolta, az épülő Bőrendös utcai toronyházak tetején legyen egy-egy műterem. Műteremtervezésben nem volt jártassága, tőlem kért tanácsot. Az eredeti tervben az szerepelt, hogy a műterembe az alatta lévő lakásból belső lépcsőn lehet feljutni. Mindez nem valósult meg, a házakra végül csak egy üres, minden oldalról ablakkal ellátott szárítóhelyiség épült meg. Egy ilyet vettem meg, és saját elképzelésem szerint a teret úgy alakítottam ki, hogy az egyik oldalon kiküszöböltem a világítást, mert a két oldalról beáramló fény borzasztó hatást kelt ebben az esetben. Végül az ismerős mérnök segítségével kiváló lakást sikerült kialakítanom. Eredetileg a tűzoltóság nem engedélyezte, mert nagyon magassá vált a ház. Zsigmond Attila, a Budapest Galéria főigazgatója közbenjárása kellett ahhoz, hogy megkapjam a használatba vételi engedélyt.

Ez a lakás lett az első saját otthonunk Krisztinával, akivel Újpesten kötöttünk házasságot. Kiválóan éreztem magam benne, még az amerikai nagykövetet is vendégül láttuk ott.

1993-ban nagy öröm ért, mert a kiállításommal nyílt meg az Újpest Galéria. Ehhez a tárlathoz sikerült felkutatnom szinte minden magántulajdonban lévő képemet, amit 1970-ben a teljes vagyonekobbás részeként eladtak. Sajnos az eseménynek nem volt nagy sajtója, később még a galéria történetét áttekintő

filmből is kimaradtam. 2010 novemberében retrospektív tárlatomat ugyanitt Bereczky Loránd, a Nemzeti Galéria főigazgatója nyitotta meg, a vernisszázson örömeimre Vukán György barátom zongorázott.

– *A 2009-ben önnek adományozott díszpolgári cím biztosan örömet szerzett.*

– A díj átvétele után ébredtem rá igazán, hogy valóban idetartozom. „[...] Eddig nem gondolkodtatott, hogy az országon belül van-e hely ahova tartozónak kéne éreznem magam, pedig nyilvánvaló, hogy ez a hely Újpest. Köszönöm a megtisztelő kitüntetést, és ígérem, hogy mint újpesti polgár igyekezni fogok méltó lenni hozzá.” – írtam a díszpolgárok könyvébe, és ezt ma is így érzem. Ismertem a környéken sok embert, jóban voltam a házbeliekkel, az alattunk lévő boltossal, ismertem a szemben lévő rendőrsöt is.

– *Azután tragikus fordulatot vett az élete.*

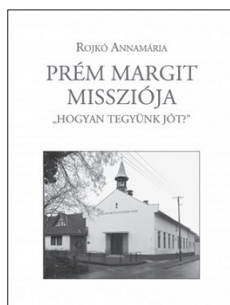
– Krisztina halála után nagyon összetörttem. Utána akartam menni. A Városligeti farsorba is miatta költöztem, itt szeretett volna lakni. Halála után a költözés, csomagolás is elfoglaltságot jelentett, kellett a túléléshez. Szerencsémre akadtak segítőtársak is sokan. Edina lett igazi támaszom, aki tanítványom volt és Krisztina barátnője. Sokszor festett a káposztásmegyeri műteremben. Egymásra táltunk az özvegyiségben. Vele is Újpesten házasodtunk össze.

– *Ma is jár Újpesten?*

– Szinte minden nap. Ott vásárolunk, ott van az orvosom, odajárunk patikába és figyelem a kerületben zajló változásokat. Újpest egyre szépül és az emberek ugyanolyan kedvesek, úgy beszélgetünk, mint régen. □

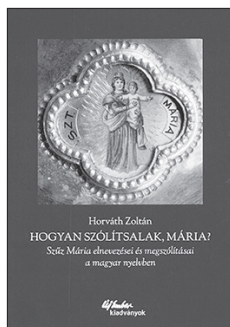

A művész 2009-ben vette át az Újpest Díszpolgára címet

Olvasóink lapunk hasábjain több éven keresztül követhették Prém Margit életútját. Az Újpesten nevelkedett leány több mint negyven éven át a budapesti Skót Misszió polgári iskolájában töltötte be hivatását. Műfordító-

ként és a Református Egyház jótekonny személyiségeként vált ismertté. Elkötelezett humanistaként, a vészkorszak idején Jane Haininggel, az iskola internátusának vezetőjével együtt zsidó lányok százainak nyújtott menedéket. Végrendeletében újpesti házát Gyökössi Endre református lelkész gyülekezete számára ajánlotta fel; a templommá alakított épület ma az Újpest-Újvárosi Református Egyházközségnek ad otthont. Az Újpest Önkormányzatának támogatásával megjelent kötetet a Kossuth Kiadó gondozta. A monográfia az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben (Berda J. u. 48.) és a kiadónál kapható.

Horváth Zoltán esperes, Újpest díszpolgára, az újpesti Egek Királynéja római katolikus főtemplom plébánosának kötete különleges imádságos könyv. A gyűjtemény a szerző elmélkedéseit is tartalmazza, ugyanakkor egyház- és helytörténeti

értéke is jelentős. Többek között arról tájékoztatja az olvasót, hogy a templom kegytárgyai között található, egy 1909-ben készült kehely, amelyen Máriát szentként nevezik meg. A könyv irodalomtörténeti értéke is jelentős, hiszen egy XVII. századi gyergyói kéziratos imakönyvtől Váci Mihály költeményéig számos Mária-verset, himnuszt tartalmaz. A szerző kutatásai során 1208 megszólítást talált a magyar nyelvben Máriára, ezek közül 1177 megnevezést tesz közzé. A kötetet Láng Ernő festőművész ikonokat idéző képei illusztrálják. A könyv az Új Ember kiadónál (V., Ferenciek tere 7–8.) és a templomban kedvezményes áron megvásárolható.

Elismerés a városvédők elnökének

Július 8-án, a 47. Országos Honismereti Akadémián Szöllősy Marianne, lapunk szerkesztőbizottsági tagja és rendszeres szerzője, az Újpesti Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény Újpestért díjas vezetője, a helytörténeti alapítvány kuratóriumának tagja, az Újpesti Városvédő Egyesület elnöke Debreczeni-Droppán Béla elnöktől a Honismereti Szövetség legmagasabb elismerését, a Honismereti Munkáért emlékérmét vehette át.

Helytörténeti vetélkedő

Az Újpest Helytörténeti Alapítvány közel harminc éve szervezi az iskolák honismereti versenyét. A vetélkedők célja, hogy a tanulók megismerjék, megszeressék városrészünket, így idővel talán tenni is fognak gyarapodásáért. Az idei találkozónak december 4-én az Újpesti Károlyi István Általános Iskola és Gimnázium adott otthont. 10 oktatási intézmény küldte el egyenként 4 fős, ötödik évfolyamos tanulóiból álló csapatát. A gyermekek játékos formában vetették össze ismereteiket. A verseny győztese a Megyeri Úti Általános Iskola, 2. a Babits Mihály Gimnázium, 3. az Újpesti Szigeti József Utcai Általános Iskola csapata lett.

Arany Horgony díjak

December 14-én, az Újpesti Városvédő Egyesület évadzáró rendezvényén, a Polgárcentrumban került sor az egyesület által alapított Arany Horgony díjak átadására. A kuratórium döntése nyomán a város épített és természeti környezetének megóvása és szellemi örökségének ápolása területén kifejtett munkájáért kitüntetésben részesült dr. Kriska György, az ELTE docense, dr. Szilágyi István nyugalmazott vegyészmérnök, valamint Urbán Kornél, az ÜMSZKI nyugalmazott vezető tanára.

Gyász hír

Szeptember 23-án, életének 94. évében elhunyt dr. Kőrös Endréné dr. Fraknóy Veronika vegyészmérnök, a kémiai tudományok kandidátusa, számos szakmai elismerés tulajdonosa. Tudományos pályája és aktív társadalmi tevékenysége szorosan kötődött Újpesthez. Távozása városunk számára is jelentős veszteség. Családja és tisztelői október 8-án a Megyeri temetőben kísérték utolsó útjára.